

Uloga i status medija romske manjine u Hrvatskoj

Memedi, Orhan

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:991148>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**Sveučilište
Sjever**

Završni rad br. 164/NOV/2020

Uloga i status medija romske manjine u Hrvatskoj

Orhan Memedi, 1145/336

Koprivnica, svibanj 2020. godine

Prijava završnog rada

Definiranje teme završnog rada i povjerenstva

ODJEL Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

STUDIJ preddiplomski sveučilišni studij Novinarstvo

PRISTUPNIK Orhan Memedi

MATIČNI BROJ 1145/336

DATUM 19. svibnja 2020.

KOLEGIJ Zajednički prilog: tiskani medij

NASLOV RADA Uloga i status medija romske manjine u Hrvatskoj

NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU The Role and Status of the Roma Minority Media in Croatia

MENTOR Željko Krušelj

ZVANJE docent

ČLANOVI POVJERENSTVA

1. doc. dr. sc. Lidija Dujčić
2. doc. dr. sc. Krešimir Lacković
3. doc. dr. sc. Željko Krušelj
4. doc. dr. sc. Irena Radej Miličić
- 5.

Zadatak završnog rada

BROJ 164_NOV_2020

OPIS

Tema završnog rada je uloga i status medija romske manjine u Hrvatskoj, čime se na sveučilišnoj razini još nitko nije bavio. Autor najprije daje uvod u kojem kratko na temelju relevantne znanstvene i stručne literature objašnjava povijest i današnje probleme romske manjine na hrvatskim prostorima. Glavnina je rada analitički usmjerena na pojavu i razvoj medija romske manjine, i tiskovina i portala, s detaljnim prikazom aktualnog stanja, koje je i odraz stava državnih institucija prema informiranju i očuvanju kulture i tradicije manjinskih zajednica. Završni je dio vezan uz detaljni prikaz načina rada u jednom od važnijih romskim medija, na što se veže i anketa napravljena među pripadnicima romske manjine o razini zadovoljstva medijima koji bi trebali održavati njihove interese.

U radu je, stoga, potrebno:

- 1) Definirati teorijski i povijesni okvir bavljenja problemima romske manjine;
- 2) Dati genezu svih romskih medija u neovisnoj Hrvatskoj;
- 3) Objasniti kakvi je uloga tih medija te njihovo financiranje, način rada i kadrovska struktura;
- 4) Napraviti intervju s uredništvom jedne od redakcija i anketno istraživanje o načinu na koji se unutar romske zajednice percipiraju njihovi mediji;
- 5) Izvesti zaključke o načinima na koje bi se mogla podići razine njihove kvalitete i utjecaja.

ZADATAK URUČEN

13/05/2020

POTPIS MENTORA

SVEUČILIŠTE
SJEVER

**Sveučilište
Sjever**

Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

Završni rad br. 164/NOV/2020

Uloga i status medija romske manjine u Hrvatskoj

Student

Orhan Memedi, 1145/336

Mentor

Doc. dr. sc. Željko Krušelj

Koprivnica, svibanj 2020. godine

Predgovor

Romi zbog svoga specifičnog položaja čine jednu od najrizičnijih skupina u društvu. Iako nisu najbrojnija nacionalna manjina, problemi Roma premašuju probleme drugih manjina. Razlozi tome leže dijelom u povijesti u kojoj su, od dolaska na europsko tlo, bili porobljavani, prisilno asimilirani i kažnjavani zbog onoga što jesu. Jednako je, međutim, ozbiljan problem i u otežanoj integraciji romske zajednice u društvu. Razlozi tome leže u njihovoj izoliranosti, vlastitom unutarnjem poretku te međusobnom nepovjerenju između većinske i manjinske zajednice. U pojedinim slučajevima, primjerice prosvjeda „Želim normalan život“ koji je održan prošle godine u Čakovcu i Kotoribi u kojima se zbog pojedinaca svrstava cijela zajednica u isti nepovoljan položaj, na lokalnim razinama to prerasta i u odbojnost i u strah te potiče još veći jaz koji pojedinci iskorištavaju u vlastitu (političku) korist i medijsku reklamu, bilo to u neromskoj ili romskoj zajednici.

Zbog tih je činjenica teško steći kvalitetan dojam i sliku o romskoj nacionalnoj manjini koja u medijima mahom neopravdano prednjači u crnima kronikama i raznim drugim negativno intoniranim medijskim napisima. Pritom se često zaboravlja da u takvim slučajevima ne bi trebalo isticati njihovu nacionalnost, kako je to i propisano Kodeksom časti Hrvatskog novinarskog društva.

U današnje vrijeme kada mediji imaju iznimno važnu ulogu u našoj svakodnevici, osobito je bitna slika koju oni kreiraju o Romima. Upravo je to presudno za stvaranje slike o cjelokupnoj romskoj zajednici, koja bi se trebala mijenjati. Isticanje nacionalnosti i pozadinske priče o pojedinim Romima ili romskim obiteljima, poput spomenutog zbog niza manjih incidenata u Međimurju, doveli su do prosvjeda građana i desetljećima miran suživot doveden je takvom eskalacijom u pitanje, što je porazna spoznaja za društvo u cjelini.

Zbog čestog iskrivljavanja slike i nepotrebnog isticanja nacionalnosti odlučio sam se posvetiti položaju romske nacionalne manjine, povijesti romskih medija, temama o romskoj zajednici te romskim elektroničkim medijima, koji zbog razvoja tehnologije imaju veći doseg i dostupnost od klasičnih tiskovina. Želim ukazati na važnost tih medija za socijalizaciju i razvijanje identiteta romske zajednice, ali i na nedovoljno posvećivanje pažnje financiranja takvih medija, kao i na situaciju da određeni mediji nemaju dovoljno kapaciteta za apliciranje na određenim natjecajima.

Sažetak

U radu sam se djelomično osvrnuo na položaj romske nacionalne manjine te dio povijesti koristeći se domaćom, ali i stranom literaturom, neophodnom zbog manjkavosti sadržaja hrvatskih autora. Kako bih temu mogao u potpunosti obuhvatiti, pripremio sam kratku povijest Roma s naglaskom na razdoblje njihova dolaska na europsko tlo, zatim razdoblje do Drugog svjetskog rata te povijest romske zajednice na području Hrvatske. Uspostavom demokracije i osamostaljenjem Republike Hrvatske dolazi do novih oblika njihovog društvenog i političkog udruživanja i djelovanja, što je popraćeno i suočavanjem s brojnim organizacijskim i programskim izazovima.

Dodatni poticaj koji je doprinio osnivanju brojnih romskih organizacija jest i kreiranje strateških planova i programa za manjine, osobito romsku nacionalnu manjinu (Nacionalni program za Rome, Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine) i donošenje Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, koji je u Saboru usvojen 2002. godine. Praćenjem romskih medija možemo usporediti njihov razvoj kao i prelazak iz tiskanih u elektroničke publikacije. Kratkom analizom časopisa koji su se tiskali od osamostaljenja Hrvatske pa sve do danas možemo steći sliku njihova razvoja te individualne pristupe specifičnim ciljanim grupama. Analizom romskih portala i usporedbe objavljenih tekstova te samim izgledom stranica, možemo jednim dijelom definirati i kvalitetu tih portala. Naposljetku sam uz pomoć redakcije časopisa *Budućnost* i portala www.romni.net uspio steći sliku kako radi prosječna romska redakcija i s kojim se preprekama svakodnevno nosi.

Ključne riječi: Romi, elektronički mediji, romski mediji, manjine, Savjet za nacionalne manjine

Summary

In this work I have tried to reflect to the position of the Roma national minority and part of the history using domestic as well as foreign literature, which has been necessary due to the lack of content by the Croatian authors. In order to be able to fully cover the topic, I prepared a short history of the Roma with an emphasis on the period of their arrival on the European soil, then the period until the Second World War as well as the history of the Roma community in Croatia. With the establishment of democracy and independence of the Republic of Croatia, new forms of social and political association and action of Roma emerged, which has been accompanied by numerous organizational and programmatic challenges.

An additional incentive that contributed to the establishment of numerous Roma organizations is the creation of strategic plans and programs for minorities, particularly the Roma national minority (National Program for Roma, National Strategy for Roma Inclusion for the period 2013-2020) and the adoption of the Constitutional Law on Rights of National Minorities, which was adopted by the Croatian Parliament in 2002.

By following the Roma media, their development can be compared as well as the transition from print to electronic publications. A short analysis of magazines that have been published since the independence of Croatia until today gives a clear picture of their development and individual approaches to specific target groups. By analysing Roma web portals and comparing published texts, as well as the pages' outlook and design, quality of these portals can be defined and evaluated to a certain extent. Finally, with the help of the editorial staff of the printed magazine *Budućnost* and the portal www.romni.net, I managed to get a picture of how the average Roma editorial office works and what obstacles it deals with on a daily basis.

Key words: Roma, electronic media, Roma media, minorities, Council for National Minorities

Popis korištenih kratica

RH Republika Hrvatska

IKA Izvještajna katolička agencija

HZZ Hrvatski zavod za zapošljavanje

EU Europska unija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Kratak pregled povijesti Roma.....	5
3. Povijest Roma u Hrvatskoj.....	8
4. Institucionalna podrška i mjere za unaprjeđenje položaja Roma.....	11
5. Povijest romskih medija u Hrvatskoj.....	15
5.1. Romski glas – Romano akharipe.....	17
5.2. Nevo drom – Novi put.....	19
5.3. Romano čaćipe – Romska istina.....	19
5.4. Budućnost – Anglunipe.....	21
5.5. Mladi za mlade.....	22
5.6. Phralipen – Bratstvo.....	22
5.7. Ostali časopisi.....	23
6. Počeci romskih web portala.....	25
7. Intervju uredništva portala romni.net.....	28
8. Upitnik o zadovoljstvu financiranja medija.....	31
9. Upitnik o zadovoljstvu romskim elektroničkim medijima.....	33
10. Zaključak.....	38
11. Literatura.....	40
12. Popis slika.....	42
13. Popis tablica.....	43

1. Uvod

Iako je bilo lako opredijeliti se za temu završnog rada, teško je definirati romsku zajednicu i situaciju u kojoj se ona danas nalazi. Kroz svoja svakodnevna iskustva u radu, često postavljam pitanje zašto je odnos između romske zajednice i drugih građana distanciran te koji su korijeni problema i nejednakosti Roma u društvu. Ukoliko uzmemo u obzir povijesne činjenice i događanja, mogu djelomično shvatiti izoliranost i segregaciju zajednice, ali opet ne mogu izdvojiti i vlastitu krivnju zajednice koja stoljećima stvara unutarnje ustrojstvo u zajednici te nevidljiv zid zbog kojeg je došlo do jaza i nejednakosti u društvu. Uočavajući česte prepreke zbog nacionalne pripadnosti s kojima se drugi pripadnici romske nacionalne manjine suočavaju, odlučio sam se u ovom radu fokusirati na različite segmente koji bi u dosljednom nizu trebali prikazati probleme, ali i moguća rješenja kroz pitanja medijske slike i stereotipa koje često uočavamo u tom području.

Drugo je ključno pitanje institucionalna podrška i razvoj mjera u borbi protiv govora mržnje i stigmatizacije. Navedeno pitanje nije bitno samo za romsku zajednicu, već i za druge nacionalne manjine koje su suočene s time. Vjerujem da je ključna uloga države na nacionalnoj razini u stvaranju lokalnih mogućnosti za borbu protiv diskriminacije i govora mržnje. Navedeno možemo vidjeti kroz afirmativne mjere i programe koje je Republika Hrvatska donijela nakon osamostaljenja te analizirati koliki je napredak ostvaren provedbom proaktivnih politika i mjera za razvoj medijskog sadržaja o manjinama i samih medija nacionalnih manjina.

Za bolji uvid u temu bitno je navesti neke temeljne činjenice o romskoj zajednici, koje u pravilu nisu prisutne u hrvatskom medijskom prostoru. Iako su rijetka, ipak postoji nekoliko istraživanja koje prikazuju odnos Roma prema medijima. Ona daju podatke koji omogućuju zahvaćanje slike kako percipiraju *mainstream* medije te zadovoljstvo s njihovim radom. Jedno od tih istraživanja je napravljeno 2017. godine pod nazivom „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo“, a naručitelj je Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske. Zbog sveobuhvatnosti i metodološke strogosti kojom je provedeno, navedeno istraživanje pripada temeljnoj literaturi kojom sam se koristio u ovom radu.

Romska nacionalna manjina je jedna od 22 priznate manjine u Hrvatskoj. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, 16.975 deklariranih je pripadnika romske nacionalne manjine. No, prema procjenama Centra za mirovne studije koji je objavio spomenutu publikaciju „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo“, čiji je podnaslov „istraživanje baznih podataka

ukupno“, Roma je osjetno više, čak 24.524. Navedenu je razliku bitno spomenuti jer se radi o približno 8000 osoba koji se iz različitih razloga ne žele deklarirati kao Romi. Jedan od ključnih razloga, koji možda još uvijek nije dovoljno dobro potvrđen u kontekstu Republike Hrvatske te se tako više zasniva na pretpostavkama negoli na utvrđenim činjenicama, strah je od okoline i predrasude koje doživljavaju zbog svoje etničke pripadnosti.

Može se to vidjeti i iz rezultata navedenog istraživanja građana pripadnika romske nacionalne manjine, prema kojem više od trećine Roma (38,7 posto) smatra kako mediji svakodnevicu Roma u Hrvatskoj ne opisuju (uopće ili većinom) objektivno, a samo 19 posto drži da mediji dobro rade svoj posao u predstavljanju romske populacije. Također se to može naslutiti iz odgovora o najčešćim temama u medijima, u kojima je najmanje onih vezanih uz njihove svakodnevne životne probleme. Naime, 47 posto ispitanika navodi teme iz područja kulture, primjerice obilježavanje Svjetskog dana Roma ili Međunarodnog dana sjećanja na romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu – Samudaripen. Iduća je najzastupljenija tema (46,2 posto) koju su ispitanici istaknuli još indikativnija, a vezana je uz slučajeve iz crne kronike.¹

Proizlazi, dakle, da gotovo polovica ispitanika smatra da prevladavaju teme iz crne kronike. Iako je tu riječ o dojmu, indikativno je da je to jedina nacionalna manjina, zacijelo i manjina u najširem smislu te riječi, o kojoj se medijska slika gradi na krajnje negativnim primjerima iz društvene zbilje, zbog čega je unaprijed osuđivana u očima nemalog broja građana i suočavana sa stalnim nepovjerenjem.

Zbog spomenutog stvaranja nepovoljne slike broj deklariranih Roma, iako je bitno narastao između popisa stanovništva 2001. i onog iz 2011., još uvijek se ne podudara s brojem osoba koje osjećaju pripadnost romskoj nacionalnoj manjini. To stvara i dodatne probleme romskoj zajednici kao cjelini. Problem je u važećem modelu financiranja njihovih potreba od strane Savjeta za nacionalne manjine. Naime, to državno tijelo sredstva za nacionalne manjine određuje isključivo na osnovu brojnosti određene manjine. Preciznije rečeno, proračunska se sredstva dodjeljuju proporcionalno broju deklariranih pripadnika određene manjine, neovisno o stanju i potrebama na terenu.

Druga bitna činjenica je da romska manjina u Republici Hrvatskoj nije homogena: govori različitim jezicima (Romani chib, Limba d' bajash), raznih su vjeroispovijesti te imaju bitno različite kulturne profile unutar vlastite zajednice. Navedeno je veoma bitno zbog samog kulturnog identiteta i njegova očuvanja, ali i u brojnim drugim situacijama, uključujući

¹ <https://www.cms.hr/hr/publikacije/ukljucivanje-roma-u-hrvatsko-drustvo-istrazivanje-baznih-podataka> (pristupljeno 10. 12. 2019. u 9,20)

medijski kontekst, primjerice zbog nerazumijevanja tekstova koji su napisani na jednom od romskih jezika.

Iako navodim više jezika, moram napomenuti da je jedini izvorni i službeno priznati jezik Romani chib. Činjenica je, međutim, da preko polovice ukupnog romskog stanovništva u Hrvatskoj govori Limba d' bajash, što znači da ne razumije ono što se u pogledu romske zajednice događa i govori na službenoj razini.

Razvoj pojedine zajednice možemo pratiti i korištenjem novih tehnologija u svakodnevnoj primjeni, a internet je postao neizbježan dio svakodnevnice građana Hrvatske. Gotovo svi koristimo internet kao izvor informacija, a vjerujem da je isti slučaj, unatoč tome što mnogi u to sumnjaju, i u romskoj zajednici. Iako se veoma često navodi da je romska zajednica marginalizirana i socijalno isključena, a i sama obrazovna struktura je takva da velik dio romske zajednice nema završenu osnovnu školu ili ju nije pohađao, svijest o potrebi interneta, u što sam se često puta i osobno uvjerio, vrlo se brzo razvila i po romskim naseljima. Danas, primjera radi, možemo vidjeti besplatne pristupne točke i u romskim naseljima.

Potreba za informacijama, osobito o vlastitoj zajednici, postoji i u romskoj zajednici. Zato su romski elektronički mediji neizostavni dio svakodnevnice romske zajednice, ali i svih građana koji žele saznati realnu sliku o Romima, bilo da je to samo u specifičnoj kulturnoj domeni ili svakodnevnicu romske zajednice u Hrvatskoj.

Romsku nacionalnu manjinu također sam uzeo zbog već spomenute iskrivljene slike o toj zajednici u Hrvatskoj, budući da to stvara ogromne probleme u njenoj socijalizaciji i uključenosti u društvo. Problem nepoštivanja Kodeksa časti Hrvatskog novinarskog društva i niz članaka unutar tog Kodeksa zabranjuju objavljivanje stereotipa te podržavanje i poticanje diskriminacije, ali to se u praksi ne primjenjuje. U današnjem se medijskom prostoru, nažalost, rijetko može naći novinarski prilog koji prikazuje realnu sliku romske nacionalne manjine i probleme s kojima se Romi doista suočavaju. Komercijalni mediji zbog prodaje i veće čitanosti imaju potrebu za senzacionalističkim naslovima na štetu romske zajednice, čime pridonose netrpeljivosti i teškoj integraciji zajednice koja gotovo sedam stoljeća obitava na teritoriju Republike Hrvatske. U tom je razdoblju vrlo često bila diskriminirana i ugnjetavana, a vrhunac je vjerojatno genocid u brojnim zemljama tijekom Drugog svjetskog rata, kada je ubijeno između 220.000 i 550.000 tisuća Roma na europskim prostorima.²

² https://hr.wikipedia.org/wiki/Romske_%C5%BErtve_holokausta (pristupljeno 11. 12. 2019. u 9,40)

Vjerujem, stoga, da je veoma bitno da se u medijskom prostoru čuje romski glas te da protok informacija budu zaslužni i odgovorni sami Romi. Samo oni doista mogu činiti iskorake i zaokrete prema temama koje zanimaju romsku zajednicu. Ključna je teza da portali i elektronički mediji u cjelini mogu osigurati da prijeko potrebne informacije stignu i do najizoliranijih romskih naselja.

U ovom radu koristit ću tri metode istraživanja: intervju, anketu i analizu sadržaja.

Kroz intervju želim saznati razloge romske udruge da, uz svoj tiskani časopis, informacije distribuiraju i putem web portala udruge. Intervju je pogodan način i za spoznaju razloga korištenja novih tehnologija, ali i razinu zadovoljstva trenutnim stanjem financiranja romskih udruga kroz nacionalne ili lokalne fondove.

Anketom planiram obuhvatiti dvije ciljane skupine. S jedne strane, od romskih internetskih aktivista želim saznati u kojoj mjeri apliciraju na moguće fondove, koje teme na portalima najviše obuhvaćaju, koliko su zadovoljni financiranjem manjinskih medija u Hrvatskoj, kakvi su kapaciteti uredništva i kako komuniciraju s čitateljima. Druga su ciljana skupina korisnici tih medijskih usluga i njihovo zadovoljstvo postojećim elektroničkim medijima. Koliko, dakle, koriste elektroničke medije, kako dolaze do njih te koji su najčešći izvori informacija.

Fokus će također biti na tijelima državne uprave u čijoj je domeni financiranje romskih elektroničkih medija te na potporama koje odobravaju. U navedenim će se primjerima vidjeti koliko pozornost pridaju tiskanim nasuprot elektroničkim medijima te u kojoj su mjeri svjesni razvojnih potrebe romske zajednice.

Sažeto rečeno, ovim radom želim prikazati važnost elektroničkih medija za romsku zajednicu, osobito njenu mlađu generaciju, jer pravodobne informacije teško stiže u romska naselja koja su uglavnom prostorno segregirana i medijski izolirana. Upravo zato romski internetski portali nemaju pravu alternativu.

2. Kratak pregled povijesti Roma

Prvo je i osnovno obilježje Roma, po čemu su danas jedinstveni na europskim prostorima, da ne samo što nemaju svoju matičnu državu, već da nema nekog šireg prostora u kojem bi činili neku kompaktnu i brojčano relevantniju zajednicu. Upravo je Hrvatska tipičan primjer zemlje gdje Rome nije moguće teritorijalno odrediti jer ne dominiraju niti u jednoj jedinici lokalne samouprave, što znači da kao zajednica ne mogu dobiti neki specifični status. Ostvaruju ga samo na individualnoj razini i kao pripadnici nacionalne manjine. Većina ih živi u skućenim i komunalno neuređenim romskim naseljima, prostorno odvojenih ili na rubovima drugih naselja.

Iako se većinom, ako ne i uvijek, spominje da su Romi iz Indije, potvrda od strane indijskih znanstvenika i državnih institucija te ogromne zemlje nikad nije službeno objavljena. Romi svojim stalnim kretanjem i nomadskim životom ne posjeduju pisanu kulturu, a sjećanja na njihov težak put nisu bila zabilježena. Jednim su dijelom to uspjeli sačuvati u različitim mitovima i legendama koje su se prenosile mlađim generacijama.

Ivan Rumbak u svojoj knjizi „Upoznajmo romsku zajednicu“ ističe da u svijetu živi oko 12 milijuna Roma, koji se nalaze u mnogim zemljama. U romskoj je povijesti bilo nekoliko masovnih seoba. Prvi val seoba započeo je otprilike prije tisuću godina, kako sugeriraju neki znanstvenici, ali oko čega još ima otvorenih pitanja. Druga velika migracija, poznata kao Aresajipe, bila je iz jugozapadne Azije u Europu u 14. stoljeću (Rumbak 2010:16).

Prema Rajku Đuriću, Romi su počeli napuštati Indiju u vrijeme osvajačkih pohoda Mahmuda Gaznija krajem 10. stoljeća, a kasnije su tome pridonijela osvajanja Mahmuda iz Gora, Džingis Kana i Tamerlana. Bježeći pred osvajačima, Romi su najprije došli u prostor današnjeg Afganistana, Irana i Armenije te Rumunjske (Đurić 1987:18).

U prostoru srednje i zapadne Europe javljaju se uglavnom tijekom 14. i 15. stoljeća. Moram napomenuti da je, iako su na početku bili blagonaklono prihvaćeni, u prilično kratkom razdoblju došlo do promjena stava domicilnog stanovništva i tu počinje trnoviti put koji do danas prati romsku nacionalnu manjinu.

U Europi su Romi već od 16. stoljeća bili tretirani kao tipično roblje. Bili su robovi države, crkve ili privatnih vlasnika koji su njima mogli raspolagati kako su htjeli. Romski robovi često su služili i kao sredstvo plaćanja. Živjeli su u nesnosnim uvjetima, gotovo svakodnevno fizički zlostavljani.

Romi su u Rumunjskoj ostali robovima sve do druge polovice 19. stoljeća. Prvi zakon

o oslobađanju Roma, čiji je vlasnik bila država i crkva, donesen je 1844. godine. Procjenjuje se da je tada ukupno oslobođeno oko 600.000 osoba. Mnogi su tada bili protiv oslobađanja jer su Romi svojim radom puno doprinikli državnoj ekonomiji. U privatnom vlasništvu kao robovi ostali su do 1855., kada su oslobođeni u tadašnjoj Moldaviji, odnosno 1856. u Vlaškoj.

Romi su na Balkanu bili najviše porobljeni, a sve to je i znanstveno dokumentirano (Rumbak 2010:18). Kao ključno razdoblje koje vodi današnjem aktivizmu i svijesti o potrebi za očuvanje identiteta Roma započinje tek u 1970-im godinama te kulminira na prvom Svjetskom kongresu Roma, održanom od 8. do 12. travnja 1971. godine u Londonu. Na kongresu su usvojene odluke o romskoj zastavi i službenoj himni. Romska zastava je u donjem dijelu zelene boje koja simbolizira zemlju, a u gornjem dijelu je plave boje koja simbolizira nebo. Crveni kotač, koji se nalazi u sredini zastave, predstavlja putovanja i migracije Roma. Službena romska himna temelji se na staroj romskoj pjesmi „Ďelem, Ďelem“ („Idem, idem“). Prvi kongres Roma u Londonu rezultirao je i proglašenjem službenog romskog jezika (romani chib), kao i službenim prihvaćanjem naziva Rom, što na romskom jeziku znači čovjek.

Slika 2.1. Prvi Svjetski kongres Roma u Londonu 1971. godine

Na četvrtom Svjetskom kongresu Roma održanom 1990. godine u Poljskoj odlučeno je da se 8. travnja, dan kada je otvoren 1. Kongres u Londonu, proglasi za Svjetski dan Roma koji će se svake godine obilježavati u cijelom svijetu.³

³ https://hr.wikipedia.org/wiki/Svjetski_dan_Roma (pristupljeno 11. 12. 2019. u 11,20)

Dana 8. listopada 2008. godine Forum Roma Hrvatske organizirao je sedmi Svjetski kongres Roma u Zagrebu. Organiziran je pod pokroviteljstvom Vlade Republike Hrvatske kao primjer dobre prakse i ulaganja u projekte za boljitak ovdašnje romske zajednice. Na njemu se okupilo oko 300 delegata iz 28 država. Kao ključni zaključak kongresa u svrhu boljitka romske zajednice na svjetskoj razini donesen je „Akcijski plan izgradnje romske nacije“.⁴

⁴ <http://romi.hr/fokus/hrvatska/45-godina-medunarodnoga-romskog-pokreta> (pristupljeno 11. 12. 2019. u 13,35)

3. Povijest Roma u Hrvatskoj

Prema prvim zapisima u dubrovačkim arhivskim knjigama, Romi se spominju 1362. godine te su uglavnom označavani dvama nazivima – Egipćani (Egiptus, egiupach, jegupach) i Cigani (Cinganus, Zinganus, Cingalus, Azinganus) (Vojak 2017:47).

Sedamdesetih godina 14. stoljeća spominju se u Zagrebu, u Puli 1497., a u predgrađu Šibenika 1500. godine. U vrijeme carice Marije Terezije donesene su dvije uredbe, 1761. i 1767., kojima se pokušalo utjecati na promjenu života Roma. Između ostalog, zabranjeno im je daljnje nomadsko kretanje, zabranjeni su romski brakovi, a svi muškarci stariji od 16 godina upućivani su u vojnu službu. Jedna se odluka čak odnosila i na oduzimanje romske djece i njihovo povjeravanje seljacima i građanima na odgajanje.

Slične mjere donesene su 1783., za vrijeme cara Josipa II. Njima se zabranjivalo da se Romi služe materinskim jezikom i primoravalo ih se odijevati poput svih ostalih građana. Na prostoru Međimurja Romi se prvi put spominju 1688. godine u Legradu povodom krštenja djeteta „ciganskog“ vojvode Ivana (Hrvatić 1996: 915).

Županija	Broj Roma		
	1781.	1782.	1783.
Srijemska	407	416	471
Križevačka	102	26	-
Virovitička	648	622	-
Požeška	166	156	186
UKUPNO	1323	1220	657

Tablica 1: Broj romskog stanovništva u dijelovima Banske Hrvatske za razdoblje 1781.- 1783.

Razdoblje Drugog svjetskog rata za Rome u Hrvatskoj označava vrijeme masovnog stradavanja temeljenog na pronacističkoj ideologiji tadašnje Nezavisne Države Hrvatske, kada je velik broj Roma pogubljen u koncentracijskim logorima. Upravo zbog snažnog kolektivnog sjećanja na to razdoblje stradavanja, mnogi se Romi još uvijek ne žele izjasniti kao pripadnici romske manjine i prikrivaju svoj etnički identitet.

Službeni naziv Hrvatske	Godina	Broj Roma
-	1931.	~14.000
Narodna Republika Hrvatska	1948	405
	1953.	1.261
	1961.	313
Socijalistička Republika Hrvatska	1971.	1.257
	1981.	3.858
Republika Hrvatska	1991.	6.695
	2001.	9.463
	2011.	16.975
(Statistički zavod Hrvatske) ^[9]		

Tablica 2: Broj Roma u Hrvatskoj 1931. – 2011. godine

Nakon Drugog svjetskog rata održano je mnogo savjetovanja, simpozija, okruglih stolova i drugih skupova na temu ustaških koncentracijskih logora, s težištem na Jasenovcu. Nemoguće je ukratko prikazati sva ta stradanja, jer su Romi bili odvođeni u razne logore smrti, ističe Ivan Rumbak (2010: 30).⁵

U međuratnom razdoblju od 1918. do 1941 broj Roma je varirao između 12-14 tisuća, a završetkom Drugog svjetskog rata smanjen je na samo 405 Roma. Etnička mimikrija, odnosno izjašnjavanje kao pripadnik druge nacionalne manjine ili većinskog naroda zamjetna je i u tome razdoblju. Znatan dio Roma se izjašnjavao pripadnicima većinskog naroda, pogotovo u gospodarski razvijenim dijelovima Jugoslavije, Sloveniji i Hrvatskoj. Na području međuratne Hrvatske popisano je 1921. godine 12.241 Roma, a 1931. 14.284 Roma u Savskoj banovini te 215 u Primorskoj banovini. Različitim odredbama iz 1921., 1928. i 1930.

⁵ Rumbak, Ivan. 2010. Upoznajmo romsku zajednicu. Humanitarna organizacija svjetska organizacija Roma. Zagreb

planiralo se pojačati pritisak na represivna (policajska) tijela i lokalne vlasti u njihovu konzistentnom provođenju. Odredbe su većinom bile usmjerene na ograničavanje romskog (nomadskog) kretanja, i to putem izdavanja odgovarajućih dokumenata i njihove temeljite kontrole te prebacivanja Roma u zavičajna mjesta. Odredbe su većinom bile usmjerene na ograničavanje romskog (nomadskog) kretanja, i to putem izdavanja odgovarajućih dokumenata i njihove temeljite kontrole te prebacivanja Roma u zavičajna mjesta. (Vojak 2013:96) Padom komunizma i uspostavom demokracije 1990. godine, stradanja Roma na hrvatskim su se prostorima počela slobodno istraživati, zapisivati i komemorirati.

4. Institucionalna podrška i mjere za unaprjeđenje položaja Roma

Nepovoljan položaj romske nacionalne manjine i problemi s kojima se suočavaju često su rezultat izoliranosti zajednice i segregacije, ali i vlastitih stavova i nepovjerenja u društvo. Promatrajući položaj Roma s globalne razine, možemo vidjeti specifičan obrazac problema Roma u svim državama Europske unije, a osobito u susjednim zemljama kao što su Crna Gora, Bosna i Hercegovina te Srbija.

Zbog specifičnih problema, a s ciljem poduzimanja mjera za poboljšanje uvjeta života romske nacionalne manjine i njihovog uključivanja u društveni i javni život, Hrvatska je iskazala spremnost da zajedno s još nekoliko europskih zemalja (Bugarska, Češka, Mađarska, Makedonija, Rumunjska, Slovačka, Srbija i Crna Gora) pristupi „Desetljeću za uključivanje Roma 2005.-2015.“, koje su pokrenuli Svjetska banka i Institut Otvoreno društvo.

Prvi nacionalni dokument koji se na sustavan način bavio integracijom pripadnika romske nacionalne manjine bio je "Nacionalni program za Rome" koji je Vlada Republike Hrvatske donijela 2003. godine. Sam program sadržao je šest ključna područja, a baziran je na uključivanju Roma u društveni i politički život, očuvanju tradicijske kulture, odgoj i obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu i socijalnu skrb. Treba napomenuti kako se zbog oskudne literature tada koristilo istraživanje Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu iz 1982., čiji su rezultati objavljeni pod naslovom „Društveni položaj Roma u SR Hrvatskoj“, zatim istraživanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz 1998. godine pod naslovom „Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj“ te Državnog zavoda za obitelj, materinstvo i mladež iz 2002. pod naslovom „Struktura romskih obitelji i poimanje sadržaja roditeljstva u njima“.

U „Nacionalnom programu“ mediji su prepoznati kao ključno područje u razbijanju predrasuda te su obuhvaćeni kroz nekoliko mjera. U području očuvanja tradicijske kulture jedan od glavnih ciljeva promocija romske kulture i stvaralaštva putem medija, uz uvažavanje različitih jezika kojima govore Romi na području Republike Hrvatske. Iako Savjet za nacionalne manjine i Ured Vlade RH za ljudska prava i prava nacionalnih manjina već više od deset godina organizira seminar na kojem sudjeluju predstavnici lokalnih i nacionalnih medija, u „Nacionalnom planu“ je navedeno da bi svake godine bilo potrebno organizirati seminar za novinare u sklopu kojeg ih se planiralo upoznati s negativnim učincima stereotipa i predrasuda te načinom afirmacije pozitivnih aspekata, kao i izjednačenom i objektivnom izvješćivanju o Romima u medijima. Jedna je od zanimljivih mjera koju valja istaknuti

zapošljavanje Roma u medijima, a navedeno se planiralo stipendiranjem studenata Roma na studiju novinarstva i drugim studijima i organiziranjem tečajeva za Rome koji se žele baviti novinarstvom. Nažalost, ta mjera nikad nije realizirana za romsku nacionalnu manjinu, a ostvarena je za druge nacionalne manjine kroz manjinsku emisiju „Prizma“ na HRT-u.

Također, krajem 2012. godine Vlada Republike Hrvatske donijela je „Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine“ koja je, iako nasljeđuje razmjerno širok pristup „Nacionalnog programa za Rome“, ipak opširnija i usklađena s Okvirom Europske unije za nacionalne strategije u integraciji Roma. Strategija sadrži mjere kojima se očekivalo na sustavan način romskoj nacionalnoj manjini pomoći u poboljšanju uvjeta života, uključivanju u društveni život i proces odlučivanja, uz očuvanje vlastitog identiteta. U „Strategiji“ je obuhvaćen i aspekt utjecaja medija, odnosno činjenica da medijsko portretiranje Roma često podržava stigmatizaciju i stereotipe. U tom je dokumentu obuhvaćeno više ciljeva o afirmaciji romske kulture u svim javnim medijima (HTV, posebice lokalne radio postaje u područjima gdje je ta manjina značajno zastupljena) i intenzitetu istih. Obuhvaćen je dio koji se odnosi na pristup medija te nužno dodatno obrazovanje medijskih djelatnika u senzibiliziranju za problematiku diskriminacije romske nacionalne manjine.

Iako mediji možda nemaju izravan utjecaj na problematiku romske zajednice, njihov utjecaj na kreiranje stava i generalnu percepciju romske zajednice ključan je u današnjim okolnostima. Hrvatska ulaže napore u borbi protiv stigmatizacije i stereotipa te ostvarivanju prava nacionalnih manjina na pristup medijima. Jedan je od ciljeva koji bi djelomično ublažio postojeće stanje ostvaren sklapanjem ugovora između Hrvatske radiotelevizije i Vlade Republike Hrvatske za razdoblje od 1. siječnja 2018. do 31. prosinca 2022. godine. Njime su, između ostalog, ugovorene programske obveze Hrvatske radiotelevizije za proizvodnju, su-proizvodnju i objavljivanje programa namijenjenih informiranju pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj na jezicima nacionalnih manjina, uključujući i programe za djecu na jezicima nacionalnih manjina, što se ujedno odnosi i na romsku nacionalnu manjinu. Također, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina u suradnji sa Savjetom za nacionalne manjine kontinuirano održava seminare pod nazivom „Mediji i nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj – Zaštita manjina i uloga medija u demokratizaciji hrvatskog društva“.

Seminari pokrivaju različite aspekte koji se odnose na promicanje i poštivanje temeljnih ljudskih prava i sloboda, razumijevanje, poštivanje različitosti, demokratske dosege i razvijanje kulture dijaloga kako bi nacionalne manjine postale prihvaćene u društvu kao

ravnopravni članovi i subjekti društvenih događanja. Teme o kojima se raspravljalo na posljednjem seminaru odnose se na pitanja zastupljenosti manjinskih tema u programima radija i televizije na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, kao i tiskanim medijima, te važnosti uloge medija u očuvanju društveno-kulturnih vrijednosti manjinskoga identiteta. Glavni naglasci su stavljeni na važnost suzbijanja stereotipa i govora mržnje na društvenim mrežama i u elektroničkim medijima te ulozi medija u jačanju svijesti o poštivanju i razumijevanju drugog i drugačijeg, a i razvijanju tolerancije i osjetljivosti na pojave diskriminacije i nepoštivanja ustavnih i zakonskih prava pripadnika nacionalnih manjina u hrvatskom društvu.

Iako se sve navedeno odnosi na sve nacionalne manjine, navedeni problemi se uglavnom odnose na dvije manjine, srpsku i romsku, koje se često susreću s medijskim svjesnim ili nesvjesnim manipuliranjem. Prepoznavanjem problema, kroz efektivni rad s novinarima i medijskim kućama, postoji mogućnost ublažavanja problema, a financiranjem medijskih proizvoda o nacionalnim manjinama u lokalnim i nacionalnim medijima vjerujem da postoji mogućnost ublažavanja stereotipa i jačanju svijesti građana o poštivanju sugrađana pripadnika nacionalnih manjina. Kada govorimo o financiranju, neizostavni je Fond za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija u sklopu Agencije za elektroničke medije. Izvor financijskih sredstava Fonda su sredstva osigurana odredbama Zakona o elektroničkim medijima i Zakona o Hrvatskoj radioteleviziji – tri posto mjesečno ukupno prikupljenih sredstava na ime pristojbe koje se uplaćuju Hrvatskoj radioteleviziji.

Nakladnicima televizije i radija te neprofitnim pružateljima elektroničkih publikacija za kategoriju programa Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj za 2017. godinu dodijeljeno je ukupno 1.852.972,00 kuna. Od tog iznosa 855.193,86 kuna dodijeljeno je za ukupno 34 radio emisije na navedenu temu, 90.606,99 kuna za sadržaje elektroničkih publikacija koje se odnose na nacionalne manjine i 907.172,44 kuna za ukupno šest televizijskih emisija. U 2019. godini su dodijeljena sredstva u ukupnom iznosu od 1.510.692,81 kuna što je otprilike 19 posto manje u odnosu na 2017. godinu. Detaljnija analiza zastupljenosti različitih nacionalnih manjina nije moguća jer velik dio radijskih i televizijskih emisija prikazuje teme relevantne za više različitih manjina, uključujući i romsku nacionalnu manjinu.

Poslije Agencije za elektroničke medije, drugo je ključno tijelo za financiranje proizvodnje manjinskog medijskog sadržaja, kao i medije nacionalnih manjina, Savjet za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske. Iako tek malim dijelom financira proizvodnju

medijskog sadržaja, ima važnu ulogu području financiranja i sufinanciranja manjinskih medija.

5. Povijest romskih medija u Hrvatskoj

Prema Župariću-Iljiću, mediji predstavljaju neizbježan i neizostavan dio svakodnevne ljudske interakcije te utječu na naše poimanje društvene i političke stvarnosti na način koji nadmašuje utjecaj drugih društvenih agensa.

Tranzicija Republike Hrvatske u demokratski tip političke vladavine nacionalne je manjine primorala na nove forme društvenog i političkog udruživanja i djelovanja te se one suočavaju s brojnim novim organizacijskim i programskim izazovima.

U trenutku hrvatskog osamostaljenja sredinom 1991. godine, status nacionalnih manjina s organiziranim kulturnim društvima, ustanovama ili udrugama koje su okupljale pripadnike jedne ili dvije nacionalne manjine imali su: Talijani, Česi i Slovaci, Mađari, Rusini i Ukrajinci, Nijemci i Austrijanci. Nakon toga uslijedilo je organiziranje udruga Slovenaca, Srba, Makedonaca, Crnogoraca, Muslimana-Bošnjaka, Albanaca i Roma.⁶

Uz razvoj civilnog društva u Hrvatskoj krajem 1990-ih, dodatni je poticaj osnivanju brojnih organizacija (udruga, klubova, društava, asocijacija) nacionalnih manjina bilo donošenje Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina 2002. godine te osnivanje Savjeta za nacionalne manjine. Osnivanje manjinskih udruga daje dodatni poticaj osnivanju manjinskih medija, uglavnom tiskanih časopisa i periodike, a predstavljenost manjina postupno raste i u internetskoj domeni.(Župarić-Iljić 2011: 133-153)

Ured za nacionalne manjine Vlade RH osnovan je 1991. godine. Temeljio se na uredbi o Uredu za nacionalne manjine koju je 1990. donijela Vlada (NN 52/90.), djelujući kao njena stručna služba. Izmjenama i dopunama Uredbe, naziv je promijenjen u Ured za međunacionalne odnose (NN 36/91.), zatim izmjenom iste uredbe u Ured za etničke i nacionalne zajednice ili manjine (NN 62/95.). Potom je donesena i uredba o Uredu za nacionalne manjine (NN 132/98.).⁷

Navedeni je Ured služio kao primarno tijelo za pitanja nacionalnih manjina, time i medija nacionalnih manjina te je prvi časopis „Glas Roma“, upravo financiran od strane navedenog Ureda. Gašenjem prvog romskog časopisa i reorganizacijom uredništva, novom nositelju projekta odobreno je financiranje od strane Ureda za nacionalne manjine. Uz navedene časopise, mnogobrojni su projekti odobreni od strane Ureda za nacionalne manjine te je Ured

⁶ http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci_2017/20_jukic_2017.pdf (pristupljeno 12. 12. 2019. u 11,45)

⁷ http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci_2017/20_jukic_2017.pdf (pristupljeno 12. 12. 2019. u 12,20)

pokrivaio različite aktivnosti povezane s romskim medijima ili slikom Roma u medijima, a koje ću opširnije obrazložiti u nastavku svoga rada. Jedna od ključnih informacija koju treba spomenuti jest da je Ured provodio edukaciju novinara (lokalnih i nacionalnih) u svrhu sprječavanja stvaranje stereotipa te diskriminacije u medijskom prostoru. S druge strane, pokušao je edukacijom mladih Roma jačati kapacitete mladih za rad u medijima odnosno pružanje prilike zapošljavanja, uz adekvatno obrazovanje, na manjinskim emisijama Hrvatske radiotelevizije.

Dugogodišnji predsjednik Savjeta za nacionalne manjine, Aleksandar Tolnauer, istaknuo je kako je implementacija Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, kao i zaštita i razvoj manjinskih prava u hrvatskom društvu, kompleksan i dugoročan proces koji, pored ostalog, zahtijeva i stalno educiranje, osposobljavanje i motiviranje svih subjekata manjinske politike: predstavnike manjinskih institucija i organizacija, strukture vlasti (posebno lokalne), civilni sektor i medije. (Tatalović 2005:5)

Posebna prava manjina nisu, dakle, neka dodatna prava koja bi poboljšavala položaj manjina u odnosu na ostale, već su to prava koja osiguravaju da pripadnici manjina mogu ostvarivati svoja ljudska prava ravnopravno s drugima, ponajprije s većinskom zajednicom.

Jedno od tih prava je i pravo na informiranje, koje je osnivanjem Savjeta za nacionalne manjine trebalo zadovoljiti potrebu romskih medija za potpunijim izvještavanjem o romskoj manjini u Republici Hrvatskoj. Iako je Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina sve u teoriji regulirano, slaba implementacija aktivnosti za realizaciju tih prava već duže vrijeme zaokuplja cjelokupnu romsku zajednicu i pripadajuće organizacije. Romska se manjina ne može usporediti s nekom od drugih manjina zbog specifičnosti svoga položaja, ali i drugih faktora koji utječu na kvalitetnu apsorpciju manjinskih prava.

5.1 Romski glas – Romano akharipe

Dana 25. veljače 1994. objavljen je prvi romski list u Hrvatskoj. Bio je to „Romano akharipe – Glas Roma“ koji je, prema tumačenju Informativne katoličke agencije, imao informativnu, kulturnu te značajnu obrazovnu funkciju, donoseći tekstove vezane za romsku povijest, tradiciju, umjetnost i kulturu. Kroz razgovor sa sveučilišnim profesorom Nevenom Hrvatićem, koji se dugo bavi istraživanjem romske zajednice u Hrvatskoj, definirana je ciljana skupina, a to nije bila romska zajednica, već se pristupilo izdavanju časopisu kako bi se romska zajednica prezentirala većinskoj zajednici.⁸

Zbog nedostatka informacija obavio sam intervju s profesorom Hrvatićem koji je ujedno bio i glavni urednik navedenog časopisa. Prvi je broj sadržavao dvadesetak stranica revijskog formata, bio je posvećen životu Roma, njihovoj kulturi, povijesti, glazbi, odgoju i obrazovanju te drugim zanimljivostima iz života Roma na hrvatskim prostorima.⁹

List je izdavalo Udruženje Roma Hrvatske kao doprinos kulturi romske zajednice, a izdana su četiri primjerka u dvije godine i posebno izdanje Ljetne škole djece Roma u Hrvatskoj – „Pipiriga“. U tom razdoblju dolazi i do preimenovanja udruge u Savez udruženja Roma Hrvatske. Tekstovi su bili na hrvatskom jeziku s malim udjelom tekstova koji su bili na romskom jeziku (romani chib) te bajaškom rumunjskom jeziku (idiom starorumunjskog jezika prenijet migracijom Roma iz Rumunjske kojima je tamo bila zabranjena uporaba romskog jezika). U uredništvu su, uz profesora Hrvatića, bili Romi već afirmirani u hrvatskom kulturnom i političkom životu.

U izdavanju lista sudjelovala je Katolička crkva, točnije Odsjek za pastoral Roma Vijeća Hrvatske biskupske konferencije. Zbog navedenog je u ime Hrvatske biskupske konferencije u uredništvo bila uključena i sestra Karolina Miljak, voditeljica Odsjeka za pastoral Roma Vijeća Hrvatske biskupske konferencije. Redakciju su još činili Vid Bogdan, Dushako Delmato, Zoran Đurđević, Adaleta Štancer i Veli Huseini. Navedene su osobe bile ujedno predstavnici Roma te aktivno sudjelovali u aktivnostima za romsku zajednicu. Kroz spomenuti se intervju pokazalo da je inicijativa za pokretanje časopisa došla od samih Roma koji su prepoznali potrebu za stvaranjem informativnog medija koji bi prezentirao romsku zajednicu u Hrvatskoj te ostavili pismeni trag, a ujedno dijelom informirali i zajednicu. Njihova uloga i aktivnosti u uredništvu je bila, prema Hrvatiću, ravnopravna te su aktivno sudjelovali u kreiranju sadržaja. Nije bilo formalnih rubrika te se svaki list popunjavao

⁸ <https://ika.hkm.hr/novosti/predstavljen-prvi-romski-list-glas-roma/> (pristupljeno 20. 12. 2019. u 16,45)

⁹ <https://ika.hkm.hr/novosti/predstavljen-prvi-romski-list-glas-roma/> (pristupljeno 20. 12. 2019. u 19,23)

tekstovima koji su prikupljeni tijekom razdoblja tiskanja, odnosno prema događanjima koji su se odvijali u tome razdoblju.

Kroz to kratko razdoblje i vrlo ograničene načine financiranja tiskanja dolazi do preustroja udruge i prestanka tiskanja časopisa. Objašnjenje takvog nepovoljnog raspleta u razgovoru s glavnim urednikom nisam uspio dobiti.

Tijekom 2000. godine dolazi do ponovnog tiska časopisa pod istim nazivom, ali od strane druge romske organizacije (Udruga Roma Bajaša Međimurske županije) te novim uredništvom. Pokušali su nastaviti tiskanje časopisa, no tiskan je samo jedan broj koji je bio također trojezičan (hrvatski, romski i bajaški rumunjski jezik. Kako je glavni urednik, Mirko Leich, preminuo, daljnje informacije dao je Elvis Kralj, član tadašnjeg uredništva

Slika 5.1.1. Prvi romski časopis u Hrvatskoj tiskan 1994. godine

5.2 „Nevo drom – Novi put“

Prestankom tiska Romskog glasa, dolazi do rekonstrukcije uredništva te se 1996. godine počinje objavljivati „Nevo drom – Novi put“ koji po samom naslovu upućuje da se radi o dvojezičnom listu. Izravno je potpomognut od Odbora za pastoral Roma Hrvatske biskupske konferencije. List su, prema službenim stranicama Informativne katoličke agencije, predstavili voditeljica Odbora za pastoral Roma Hrvatske biskupske konferencije Karolina Miljak te glavni i odgovorni urednik lista Neven Hrvatić.

List je imao šest rubrika: Iz riznice romske povijesti i kulture, Pastoral Roma, Romski jezik i književnost, Pjesma nad pjesmama, Kultura, Izobrazba, a tu je bio i dječji podlistak „Pipiriga“.¹⁰

Iako je u razgovoru s profesorom Hrvatićem riječ bila o nekoliko Roma koji su zajedno s pripadnicima drugih nacionalnosti činili uredništvo, to u časopisu nije vidljivo pa je jedini Rom naveden u uredništvu Zoran Đurđević. Moguće je da se radilo o vanjskim suradnicima koji su naknadno uključeni. Analiza sadržaja lista pokazuje da većina tekstova ima religijske temelje te rubrike koje su navedene tijekom promocije lista na službenim stranicama Informativne katoličke agencije nisu u potpunosti obuhvaćene.

Nažalost, izdana su samo tri broja te časopis prestaje izlaziti već 1997., ali se nastavlja s radio emisijom s istim nazivom koja je emitirana na Katoličkom radiju do 2000. godine.

5.3 „Romano čaćipe – Romska istina“

Romski časopis „Romano čaćipe – Romska istina“ izdaje se od 1997. godine u sklopu Udruge Roma Zagreb i Zagrebačke županije svaka tri mjeseca u 2000 primjeraka. Ukupno je tiskano 56 brojeva. Ovisno o broju, može se reći da je časopis većinom trojezičan: većina tekstova je na hrvatskom jeziku, manji broj na romskom jeziku, a povremeno se mogu pronaći i tekstovi na engleskom jeziku. Časopis sadrži informacije i događaje iz društvenog, političkog, kulturnog i svakodnevnog života Roma. Nema određeno područje interesa, već se tu mogu naći svakovrsne informacije, u rasponu od kulture pa do politike. Kao i prijašnji časopisi nema zasebne rubrike, nego su tekstovi uglavnom vezani za aktualna događanja u razdoblju pripreme objave časopisa.

¹⁰ <http://ika.hkm.hr/novosti/hrvatski-romi-na-novom-putunevo-drom-novi-put-interkulturalni-list-odbora-za-pastoral-roma-hbk/> (pristupljeno 21. 12. 2019. u 11,45)

Godine 2016. obustavljena je potpora Savjeta za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske te se samim time časopis prestaje tiskati. Sadržaji svih brojeva tiskanoga izdanja dostupni su u PDF formatu na internetskoj adresi www.urzzz.hr

Slika5.3.1. Impressum romskog časopisa Romano čaćipe – Romska istina

Iako je na početku Salih Zvizdić, inače poznati zagrebački novinar, bio glavni urednik, promjenama i razvojem uredništva glavni urednik postao je Alija Mešić, prvi Rom koji preuzima takvu ulogu u izdavanju specijaliziranog romskog časopisa. Tijekom 19 godina rada vide se promjene u uredništvu, no većinu su i nadalje uvijek činili Romi.

5.4 Časopis „Budućnost – Anglunipe“

Savjet za nacionalne manjine od samog osnutka objavljuje redoviti natječaj za financiranje manjinskih udruga u području informiranja pa su do danas financirana još tri časopisa, uglavnom tromjesečnika.

Časopis „Budućnost-Anglunipe“, koji od 2003. financira Savjet za nacionalne manjine, na svojim službenim stranicama ističe da u tekstovima želi prikazati realan položaj Roma, njihovu kulturu i običaje te ublažiti predrasude prema Romima koje ih stoljećima prati, a ujedno pokušava romskoj zajednici davati nove informacije o trenutnim događajima i novostima koje su dio njihovog života i okruženja.¹¹

Časopis se tiska u 1000 primjeraka kao tromjesečnik, nema stalne rubrike, odnosno oslanja se na važnije događaje u tome razdoblju, uz intervju s romskim predstavnicima koji čine dio svakog časopisa. Kao i prethodni časopis, sadrži informacije i događaje iz društvenog, političkog, kulturnog i svakodnevnog života Roma i nema određeno područje interesa. Na osnovu analize sadržaja vidi se da je trojezičan časopis u kojem prevladavaju tekstovi na hrvatskom jeziku s manjim brojem tekstova na romskom jeziku i engleskom jeziku.

Bitno je zamijetiti da ovaj časopis za glavnu urednicu od početka ima Ramizu Memedi, prvu Romkinju koja je na istoj poziciji od 2003. godine. Ovaj podatak je zanimljiv zbog obilježja romske zajednice i često spomenutih patrijarhalnih stavova zajednice, obitelji i/ili supruge koji ograničavaju ili onemogućavaju aktivizam žena u javnom i političkom životu, u različitim znanstvenim i stručnim istraživanjima te nacionalnim i međunarodnim programima u Hrvatskoj.¹²

Uredništvo također čini preko 50 posto žena što je neuobičajeno za romske medije, osobito tiskane u razdoblju od osamostaljenja Hrvatske do danas. „Budućnost“ se i dalje tiska kontinuirano, uz potporu Savjeta za nacionalne manjine Vlade RH te je trenutno u pripremi 63. broj.

U nastavku rada posvetit ću se više radu uredništva navedenog časopisa, a ujedno vidjeti razloge zašto su pokrenuli web portal www.romni.net koji kao ciljanu skupinu ima mlade Romkinje.

¹¹ <http://romni.net/2018/06/12/casopis-buducnost-2/> (pristupljeno 22. 12. 2019. u 15,25)

¹² Problem se često ističe u različitim radovima, spominje se također u „Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. -2020. godine“ u sklopu istraživanja „Politička participacija Roma s naglaskom na Romkinje - Hrvatska“, autorice Aide Jašarević (Romsko srce, 2011.).

5.5 „Mladi za mlade“

U 2001. godini Udruga Romi za Rome Hrvatske pokreće tromjesečnik „Mladi za mlade“ koji je namijenjen romskoj djeci i mladima. Tiskan je u 700 primjerka te je kao edukativno-zabavni časopis trebao pomagati djeci da bolje shvate tradiciju i kulturu romske nacionalne manjine, ali i događanja koje udruga provodi. Iako urednik nije bio Rom, časopisu se pristupalo kao projektu te je Bajro Bajrić (predsjednik Udruge Romi za Rome Hrvatske) naveden kao voditelj projekta.

Časopis nije imao stalne rubrike, a u većini brojeva nije bilo ni romskog jezika. U pojedinim brojevima objavljeno je nekoliko pjesmica ili sličan sadržaj na romskom uz prijevod kako bi bio razumljiv svima. Jer, kao što je prije navedeno, u romskoj zajednici se govore različiti romski jezici koji pripadaju različitim jezičnim obiteljima. Sastav je uredništva bio romski i ne-romski te je više puta izmijenjen kroz niz godina, ali su urednica i voditelj projekta ostali isti.

Na ovom se primjeru može vidjeti razvoj strukture financiranja manjinskih projekta. Časopis je započet sredstvima Ureda za nacionalne manjine, a donošenjem Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i osnutkom Savjeta za nacionalne manjine glavni izvor sredstava bili su redoviti natječaji Savjeta kao ključnog tijela za izdavaštvo nacionalnih manjina. Nakon 2010. godine uredništvo prestaje s radom, a zbog odlaska predsjednika u SAD, nisam mogao saznati razloge prestanka tiska.

5.6 „Phralipen“ („Bratstvo“)

Najnovijom odlukom Savjeta za nacionalne manjine iz 2017. godine odobreno je financiranje lista „Phralipen“ Saveza Roma u Republici Hrvatskoj Kali Sara, kojem su, kako navode, središnji fokus manjinska pitanja i položaj romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. Cilj portala je upoznati širu javnost s problemima Roma te njihovom bogatom kulturom i tradicijom, istovremeno pružajući okvir za profesionalni razvoj Roma kao najugroženije skupine u hrvatskom društvu.¹³

Časopis se tiska kao tromjesečnik s tekstovima na hrvatskom, romskom i engleskom jeziku. Tekstovi obuhvaćaju najrazličitije teme, nema određeno područje interesa, već se tu

¹³ <https://phralipen.hr/o-nama/> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 9,40)

moгу naći svakovrsne informacije, u rasponu od kulture do politike. Obuhvaćene su teme relevantne za Rome s lokalne, nacionalne i međunarodne razine.

Kao što je navedeno, ciljana skupina nije romska već većinska zajednica, a naklada je 1500 primjeraka. Uz Savjet za nacionalne manjine, ključan izvor financiranja je i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, koji je imao praksu do 2002. godine podržavati srodne projekte. Od svih časopisa koji su tiskani od osamostaljenja Hrvatske, navedeni je časopis jedini istaknuo samofinanciranje preko vlastite udruge, dakle Saveza Roma u Republici Hrvatskoj Kali Sara. Uz tiskano izdanje postoji i istoimeni web portal www.phralipen.hr u kojem se, osim stalnih rubrika (novosti, kultura, politika, razgovori, kolumne, događanja), nalazi i rubrika Časopis „Phralipen“, koja sadrži arhiv prethodnih brojeva časopisa koje je moguće pregledati.

Pomalo je iznenađujući podatak da je u uredništvo formalno uključen samo jedan Rom dok je glavni urednik Emir Grbić. Unatoč tome, Romi su autori pojedinih tekstova, a zacijelo su uključeni i kao vanjski suradnici.¹⁴

Kako članovi uredništva iz nepoznatih razloga nisu sudjelovali u kratkom upitniku koji je u više navrata poslan na njihov službeni mail, nismo mogli doći do detaljnijih informacija te su isti dobiveni na osnovu internetskog arhiva časopisa i odluka Savjeta za nacionalne manjine.

5.7 Ostali časopisi

Reguliranjem manjinskih pitanja Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina 2002. godine ubrzanije se u domeni civilnog društva razvija i romski aktivizam. Osnivane su brojne organizacije koje su počele djelovati na lokalnoj i nacionalnoj razini.¹⁵ Samim porastom broja romskih udruga i jačanjem svijesti o potrebi informiranja pripadnika nacionalnih manjina pokrenut je i veći broj projekata kojima se apliciralo na različite fondove dostupne na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. U navedenom je razdoblju zabilježeno i nekoliko časopisa koji su pokretani, ali se iz različitih razloga nisu uspjeli održati.

Tijekom 2012. godine pokrenut je, primjerice, dječji romski list „Romska djeca“ u sklopu Humanitarne organizacije svjetske organizacije Roma u Hrvatskoj. List je, kako i naziv

¹⁴ <https://phralipen.hr/category/casopisi/> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 11,20)

¹⁵ <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/romi/371> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 16,45)

govori, bio posvećen romskoj djeci, gdje su uz informativne sadržaje tiskane i popratne zanimljivosti. Tiskao se kao tromjesečnik te je bio dvojezičan (romski i hrvatski). U listu je naglasak stavljen na povijest Roma pa je u svakom broju tome određen dio bio posvećen te je sadržavao više tekstova s navedenom tematikom. List je izlazio četiri godine, sve do 2016. godine, kada se prestao tiskati.

Kao u većini slučajeva, časopis je financiran kontinuiranom financijskom podrškom Savjeta za nacionalne manjine. Iako su pitanja o razlozima prestanka tiska dostavljena glavnom uredniku i predsjedniku udruge, odgovore, nisam dobio.

Zahvaljujući javnom natječaju Ministarstva kulture za neprofitne medije iz 2013. godini financiran je tromjesečnik „Crveni kotač – Loli rota“ u sklopu rada Nacionalne koordinacije Vijeća romske nacionalne manjine. Časopis je bio dvojezičan (hrvatsko-romski), s nakladom od 1000 primjeraka.¹⁶ Iako je prema navodima na H-alteru časopis tijekom jedne godine izlaženja ispunio sve preuzete programske obaveze i dobio pozitivne kritike članova povjerenstva, iduće mu godine sredstva nisu dodijeljena i tromjesečnik je bio prisiljen na gašenje.¹⁷

Istu je sudbinu dijelio časopis istoimenog portala Romi.hr, koji je pokrenut u sklopu Romskog nacionalnog vijeća u 2016. godini, i to zahvaljujući podršci Ministarstva kulture i javnom pozivu za dodjelu bespovratnih sredstava neprofitnim organizacijama u 2015. godini. Časopis je izdavan kao tromjesečnik i njegova ukupno četiri tiskana izdanja dostupna su na službenim stranicama www.romi.hr.

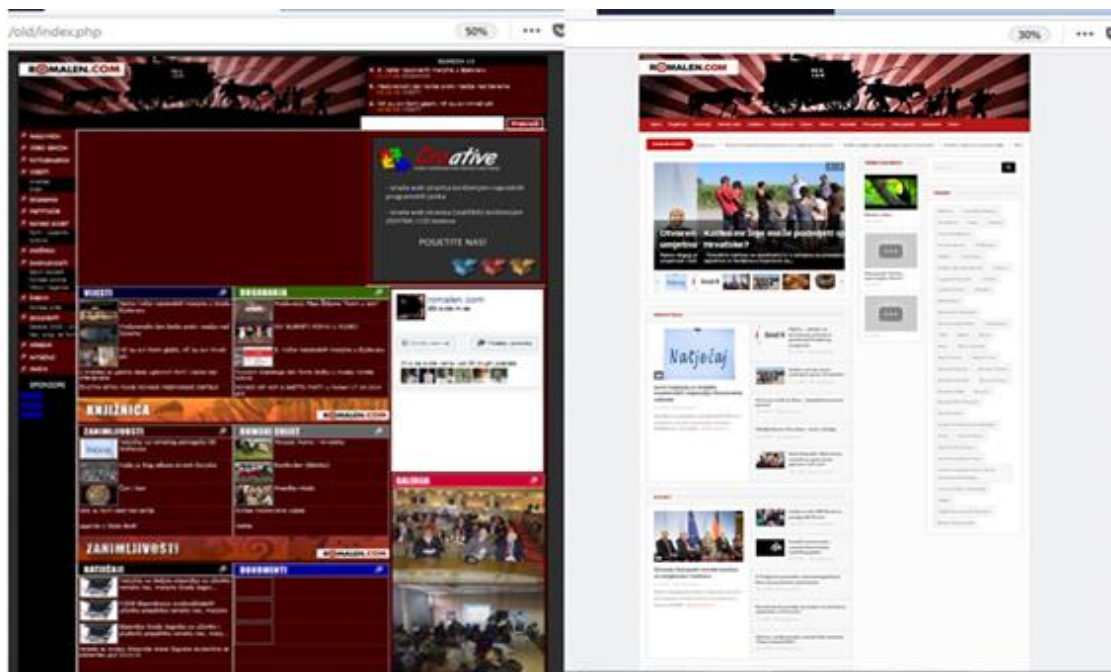
¹⁶ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=9974> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 17,25)

¹⁷ <https://www.h-alter.org/vijesti/neprofitni-zadnji-put> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 17,50)

6. Počeci romskih web portala

Počeci romskih elektroničkih medija mogu se pripisati Udruzi Roma Zagreb i Zagrebačke županije koja je prva počela objavljivati romski časopis „Romano čaćipe – Romska istina“ u PDF izdanju. Iako u formalnom smislu to nije tipični web portal, radi se o prepoznavanju potrebe za privlačenjem većeg broja čitatelja putem interneta. Tiskano je izdanje počelo izlaziti 1997. godine, a web izdanje je započeto 2004. godine, dakle četiri godine prije prvog web portala Romalen.com, koji je započeo s radom krajem 2008. godine. Stranica umrh.hr danas nije aktivna te je sav sadržaj prenijet na stranice www.urzzz.hr.

Iako je 2008. godine već odavno bio prepoznat potencijal interneta u civilnom sektoru, vjerujem da, s obzirom na specifičnost položaja romske nacionalne manjine, to kašnjenje i nije bilo tako veliko u kontekstu uobičajenih problema romske zajednice. Portal, osnovan u Zagrebu, djeluje, kako je navedeno, punih 11 godina te se vrlo brzo razvio i proširio na 12 kategorija. Kao većina portala ima rubriku Vijesti s podkategorijama Hrvatska i Svijet. Postoji zasebna rubrika Događanja u kojoj je objavljen pregled različitih zbivanja, od zanimljivih koncerata do realizacije nekih projekata. Rubrika Institucije ima malen broj članaka u kojem su opisana dva tijela: Savjet za nacionalne manjine i Ured za ljudska prava. Romski svijet kao rubrika ima dvije podkategorije: Kultura i Romi općenito. U njima se mogu naći različiti članci o romskim praznicima (Ederlezi, Vasilica i sl.) i običajima Roma, ali i opći podaci o romskoj zajednici. Knjižnica ima dosta zanimljivosti u kojima je kratak opis romskih časopisa koji se objavljuju, romska literatura uz kratke opise te eventualno mjesto gdje se može nabaviti. Zanimljivosti s podkategorijama Mitovi i legende, Romska kuhinja i Slavni izvođači točno opisuju njihov sadržaj. Jedna od korisnih rubrika je i Adresar u kojem se nalaze kontakti romskih udruga podijeljenih po županijama. Također, zasebna su rubrika i Natječaji, koja sadrži informacije sukladne svome nazivu. Rubrika nije podijeljena po korisnicima pa se na jednom mjestu mogu naći, primjerice, natječaji za udruge, zapošljavanje putem javnih radova ili stipendije. Postoje standardne rubrike kao što Foto galerija i Video galerija koje su specifične za standardne stranice udruga. Posljednja je rubrika Dokumenti, u kojima se mogu pronaći „Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje 2013.-2020.“, kao i izvješća o provedbi navedene strategije, kratkoročni akcijski planovi i slični sadržaji.

Slika 6.1. Izgled portala romalen.com 2008. godine i 2019. godine

U rujnu 2013. godine osniva se novi romski web portal na području Slavonskog Broda pod nazivom www.romskiportal.com, koji je na početku imao teme vezane uz Brodsko-posavsku i susjednu Osječko-baranjsku županiju, ali se postupno širi i objavljuje tekstove iz cijele Hrvatske. Cilj je navedenog romskog portala osvijestiti širu javnost o životu Roma putem interneta i društvenih mreža kao alata dostupnog svima. Uredništvo portala ističe da će korisnici na njegovim stranicama pronaći novosti vezane za romsku nacionalnu manjinu, ali i niz informacija o povijesti, kulturi, vjerskim običajima i tradiciji Roma.¹⁸

Početkom 2016. i 2017. godine dolazi do osnivanja dvaju portala koji imaju dosta sličnosti u načinu prezentiranja novinarskih priloga. Romsko nacionalno vijeće kreće s portalom Romi.hr nakon neuspješnog nastavka časopisa, dok Savez Roma Kali Sara započinje izdavanje časopisa i portala Phralipen.

Portal www.romi.hr ističe se neobičnim dizajnom, a sadrži sedam rubrika (Vijesti, Fokus, Zanimljivosti, Časopis, Foto, Video, Audio). Izdvojio bih rubriku Audio u kojoj se mogu naći intervjui o kampanji Promijeni.net koju provodi udruga Romsko nacionalno vijeće koja je ujedno i nositelj portala Romi.hr.

Portal www.phralipen.hr sadrži pet rubrika (Novosti, Kultura, Politika, Razgovori, Kolumne, Događanja i Časopis Phralipen). Jedini je romski portal koji ima većinu tekstova prevedenih na engleski jezik te zasebne tekstove koji su objavljeni samo na engleskom jeziku,

¹⁸ [http://www.romskiportal.com/o-romskom-portalu/](http://www.romskiportal.com/o-romskom-portal/) (pristupljeno 23. 12. 2019. u 18,55)

s pretpostavkom obuhvata većeg broja korisnika u inozemstvu, pogotovo u susjednim zemljama. Uredništvo čine uglavnom ne-Romi, ali postoje i suradnici pripadnici romske nacionalne manjine, uglavnom kao autori tekstova.

Oba portala se ističu velikim brojem intervjua i autorskim tekstovima koji opravdavaju upis u Registar neprofitnih medija u sklopu Agencije za elektroničke medije.

7. Intervju uredništva portala romni.net

Uzevši u obzir da se smatra kako su Romkinje najmanje dvostruko diskriminirane, na nacionalnoj osnovi i na osnovu spola, proveo sam cijeli radni dan u redakciji portala www.romni.net. Riječ je o portalu koji postoji od studenoga 2011. godine i cijelo to vrijeme djeluje u sklopu Udruge žena Romkinje Hrvatske – Bolja Budućnost, koja izdaje i tromjesečnik „Budućnost-Anglunipe“. Portal ima deset rubrika: Novosti, Projekti, Adresar, Životopisi, Dokumenti, Publikacije, Natječaji, Foto galerija i Video galerija te četiri podkategorija u sklopu kategorije Novosti (Hrvatska, Svijet, Događanja, Zanimljivosti). Redakciju čine samo četiri osobe koje obavljaju sve uredničke i novinarske poslove. Nitko nema fiksne zadatke i teme koje obrađuje, osim glavne urednice Ramize Memedi, koja uz tu funkciju obavlja također dužnosti novinara, lektora, ali i druge povezane zadatke.

Elektronička publikacija nije vezana uz časopis te je tematski usmjerena uz položaj Romkinja u društvu. I ostali je sadržaj, kao što se može i pretpostaviti, u najopćenitijem smislu vezan uz romsku nacionalnu manjinu. Treba naglasiti da portal nastoji djelovati poticajno na svoje korisnike, a karakteristični su primjer životopisi uspješnih Romkinja. Nitko u uredništvu ne radi isključivo na portalu.

Pitanje koje sam na početku postavio Ramoni Asanovski, članici uredništva, razlog je osnivanja portala s različitom tematikom od časopisa:

„Na osnivanje takvog tipa portala odlučili smo se nakon kampanje 'I mi imamo snove' koja se odnosila na prevenciju maloljetnih brakova i poticanja mladih djevojaka na uspjeh u životu. Razmišljali smo o načinu kako doprijeti do njih i kako im ukazati na uzore i dobre primjere uspješnih Romkinja. Jedan od članova projektnog tima sjetio se portala s poveznicom na društvenim mrežama. Kako se u Hrvatskoj pretežito koristi Facebook, odlučili smo se na fanpage na istoj društvenoj mreži te promicanju sadržaja kroz naše profile. Uspjeli smo kreirati životopise uspješnih Romkinja u Hrvatskoj i svijetu te ih promovirati na razne načine, osobito kroz portal. Uz životopise imali smo i intervju, novosti, natječaje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje te razne druge poticajne tekstove kojim bi im ukazale na mogućnosti što mogu biti i postati u životu. Vjerujem u nastavak projekta, ali su sredstva za njega vrlo upitna. Nije sporno da smo motivirane za nastavak rada, a razmišljamo i o objavi tekstova za širu publiku.“

Financiranje je, dakle, ključni problem portala Romni.net jer se on uglavnom financira, kako saznajem, preko lokalne samouprave te povremeno iz Ureda za ravnopravnost spolova.

Na pitanje zašto ne koriste natječaj Savjeta za nacionalne manjine, Fonda za pluralizam ili Ministarstva kulture, doznajemo da svi članovi redakcije smatraju da tu iz različitih razloga ne mogu ostvariti financiranje. Redovito se javljaju na natječaj Ministarstva kulture za javne potrebe u kulturi, ali svake godine budu odbijeni zbog tematike koja je manjinska, a ta se aplikacija u pravilu prosljeđuje Savjetu za nacionalne manjine. Uredništvo je iz neslužbenih izvora saznalo da se radi o općenitijem problemu nefinanciranja manjinskih časopisa ili elektroničkih publikacija jer u Ministarstvu kulture smatraju da je to uloga Savjeta za nacionalne manjine, a Savjet za nacionalne manjine samo sufinancira projekte. Na natječaje Fonda za pluralizam i raznovrsnost elektroničkih medija nisu se javljali zbog nemogućnosti upisa u Registar za neprofitnih medija, s obzirom na to da nemaju minimalan broj od tri autorska teksta tjedno, a problem je i to što se taj natječaj objavljuje svake dvije godine te moraju čekati iduću priliku za prijavu. Na natječaj Savjeta za nacionalne manjine redovito se javljaju od 2012. godine, ali samo za časopis, a ne i za elektroničku publikaciju. Smatraju da je sustav financiranja Savjeta zastario, s obzirom da je tu dominantno načelo ranije stečenih prava.

„Problem je“, objašnjava Ramona Asanovski, „u rutini i izbjegavanju kvalitativnih kriterija unutar Savjeta za nacionalne manjine. Svake se godine favoriziraju jedni te isti projekti. Ukoliko se javljate s inovativnim projektima, ne možete očekivati pozitivan rezultat. Nažalost, određene institucije ne prate trend, razvoj tehnologija i mogućnost širenja informacija.“

Na pitanje koje su najveće poteškoće na koji nailaze tijekom svoga rada, redakcija prvenstveno ističe problem održivosti oba medija. Sredstva koja raspoređuje Savjet za nacionalne manjine sve su manja. Od 2012. godine smanjila su se za 30-50 posto, odnosno skoro svake godine oko 7-10 posto. S obzirom na visoki trošak tiska te hladnog pogona, nerijetko se događa da nemaju dovoljno sredstva za honorare novinara te se kao suradnici angažiraju isključivo pripadnici romske manjine. Povremeno se koriste javni radovi koje organizira Hrvatski zavod za zapošljavanje, kao i neki drugi projekti, ukoliko se na taj način mogu osigurati dodatna sredstva.

Kada je riječ o elektroničkoj publikaciji, osobito ističu probleme neredovitih sredstava te nerealnog financiranja za opseg posla koji je potreban za funkcioniranje takvog medija:

„Svake godine se javljamo na sve moguće natječaje, koji danas i puno više koštaju. Popratna dokumentacija koja ide uz samu aplikaciju stoji između 150 i 350 kuna, a natječaji nacionalnih institucija nisu usklađeni da bi popratnu dokumentaciju mogli koristiti u različite svrhe. Ako projekti i budu odobreni, sufinancirani su do maksimalnih 30 posto, a često to

bude svega deset posto. Jedino Grad Zagreb omogućavao prijavu projekata u svim uredima, ali je sada ograničio na tri prijave. Iako mahom bivaju odobreni, morate čekati šest mjeseci da vam odobre iznos od 10.000 ili 15.000 kuna. Rezultat je svega toga da većina koja je zaposlena u našem mediju radi šest mjeseci na javnim radovima za Rome Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, a šest mjeseci honorarno. Ukratko, sredstava je sve manje, a problema sve više.“

Logično je pitanje Ramoni Asanovski bilo kako, osim posredstvom javnih radova, uspijevaju pokriti troškove suradnika te koliko je profesionalnih novinara uključeno u rad oba medija. Odgovor ne ulijeva previše optimizma. Trenutno nemaju nijednog profesionalnog novinara, a autori su isključivo Romi koji se amaterski bave novinarstvom.

„Suradnici koji rade na projektu prošli su edukaciju koju smo organizirali uz financijsku potporu EU fondova. Iako nemaju zvanje novinara, polaznici su se privikli obavljati sve novinarske poslove, tako da iskustvo silom prilika nadomješta diplomu. Troškove plaće i honorara pokrivamo radom na ostalim projektima te je ovo manje-više volontiranje ili rad za dobrobit zajednice.“

Iznos koji dobivaju putem sredstava Savjeta za nacionalne manjine jedva pokriva troškove tiskanja časopisa, a troškove servera, domene i ostalih pokrivaju kroz neizravne prihode. Imamo li u vidu visoke troškove financiranja i ograničenu nakladu časopisa od samo tisuću primjeraka, zanimalo nas je kakva je u tome uloga njihovog elektroničkog medija:

„Mislimo da su oba medija podjednako važna. Tradicionalan medij je bitan starijoj skupini koja očekuje svoj časopis gdje pronalazi novosti o romskoj zajednici, a mlađoj je dostupan portal koji ima svoj fanpage na društvenim mrežama. Tekstove koji su objavljeni u časopisu stavljamo i na portal, ali ne smijemo izostaviti činjenicu da časopis ostavlja pismeni trag koji čuvamo u arhivi, ali i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Taj trag je i naše bogatstvo koje ostaje budućim naraštajima“, zaključuje Ramona Asanovski.

8. Upitnik o zadovoljstvu financiranja medija

S obzirom na mali broj, samo pet romskih portala (www.romalen.com, www.romni.net, www.romskiportal.com, www.romi.hr, www.phralipen.hr), odlučio sam napraviti upitnik o razini zadovoljstva u pogledu financiranja medija te njihovu percepciju vlastitog medija. Od tih pet portala, na upitnik su mi odgovorila uredništva tri romska portala (romalen.com, romni.net, romskiportal.com). Iako sam u više navrata poslao elektronske poruke na službene adrese uredništva, nisam uspio dobiti odgovor. Dodatno, u telefonskom razgovoru s oba uredništva koja nisu odgovarala na početni upit naveo sam da se radi o informacijama samo za potrebe završnog rada, ali odgovore ni nakon toga nisam dobio. Kako se radi o portalima koji imaju najveći iznos na raspolaganju za rad, pretpostavka je da nisu htjeli izaći u javnost s podacima o donatorima ili iskazati javno (ne)zadovoljstvo mehanizmima financiranja.

Spomenuti je upitnik otvoren osnovnim pitanjem kako je sadržajno opredijeljen njihov medij, na što su mi sva tri odgovorili da se radi o informativnom mediju širega spektra. Bile su, naime, tri opcije: informativan, specijaliziran i ostalo.

Slijedilo je pitanje koja tematska područja pokriva sadržaj portala. Tu sam dobio potpuno suprotne odgovore, a najčešće su to bili politika, kultura, vjerske teme i ravnopravnost nacionalne manjine koju predstavljaju.

Na pitanje o financiranju odgovori su bili očekivani: dva od tri portala naveli su lokalnu samoupravu, a treći ostalo, ali nije precizirao o kojem je izvoru riječ. Iako je istraživanje bilo anonimno, vjerujem da nisu htjeli otkriti svoje izvore financiranja.

Struktura financiranja također ne iznenađuje. Velik broj romskih udruga nema kapaciteta za apliciranje na složenije natječaje, osobito na Fond za pluralizam i raznovrsnost medija, gdje su kadrovske i tehničke pretpostavke za apliciranje na potpore doista vrlo složene. Bitno je i poznavanje procedura, a zahtijeva se i iskustvo u ispunjavanju obrazaca, što u kontekstu kapaciteta romskih organizacija nije najjednostavniji problem. Financijsko stanje portala, ali i samih romskih udruga, općenito je prilično loše. Zato ne iznenađuje što su sva tri portala odabrala odgovor koji situaciju definira kao „jako lošu“ ili „lošu“

Prema upitniku, nijedan od portala iz sličnih razloga nije aplicirao ni na sredstva Savjeta za nacionalne manjine, a samo jedan portal naveo je da su sredstva već spomenutog Fonda za pluralizam i raznovrsnost medija važna, ali ne i dovoljna.

Na pitanje kao bi ocijenili stanje u manjinskim medijima danas u Hrvatskoj, sva tri portala odgovorila se „jako loše“, upozoravajući kako slične probleme, možda u nešto

manjem obimu, imaju i druge manjine, gdje također nema kapaciteta za ozbiljnije medijske iskorake. Isto tako, na pitanje koliko su po njihovom mišljenju zastupljene manjine u medijskom prostoru, dobili smo odgovore koji impliciraju vrlo nepovoljno stanje, iako neke manjine, poput srpske i talijanske, razvijaju i ambicioznije medijske projekte. Kad je riječ o romskoj manjini, bitnog pomaka ne može biti dok udruge kao potencijalni osnivači medija ne povećaju svoje kadrovske i organizacijske kapacitete, a za to trenutno nema ni elementarnih uvjeta.

9. Upitnik o zadovoljstvu romskim elektroničkim medijima

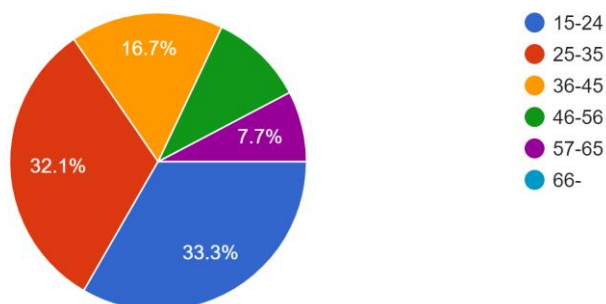
Nastavno na prethodne teme rada zanimalo me mišljenje korisnika o elektroničkim romskim medijima. U tu sam svrhu putem Google obrasca napravio anketu koja je obuhvaćala različita pitanja o zadovoljstvu elektroničkim medijima, koje teme prevladavaju, njihovo mišljenje o sadržaju i općenito o stanju romskih elektroničkih medija.

Anketa je poslana putem e-maila na ukupno 140 adresa koje imaju ulogu zastupanja romske nacionalne manjine, bilo preko udruga, građanske inicijative pojedinaca i grupa te, naposljetku, vijeća koja su legitimno izabrana tijela na regularnim izborima za predstavnike nacionalnih manjina, jer su birana od samih građana pripadnika te nacionalne manjine. Anketa je ujedno objavljena na mom osobnom i službenom profilu na društvenoj mreži Facebook na kojoj imam oko 2800 prijatelja pripadnika romske nacionalne manjine. Pokušao sam, također, povećati broj korisnika osobnom promocijom te manje-više neuspjelim korištenjem Snowball uzorka. Nažalost, usprkos brojnim uputama i elektronskim porukama, upitnik je ispunilo samo 78 osoba. Iako nisam izabrao spolno opredjeljenje, dobne skupine smatram bitnim zbog generacijske razlike i uvida kako osobe različitih dobi gledaju na elektroničke medije.

Prvo se pitanje odnosilo upravo na dob ispitanika, između ostaloga i kako bismo pokušali obuhvatiti sve dobne skupine. Iako je mali broj ispitanika, držim da u tome imamo relevantne skupine, koje u postocima obuhvaćaju gotovo iste skupine kao u znanstvenom istraživanju „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo“, u kojem su obuhvaćene tri skupine: od 16 do 30 godina 49 posto, od 31 do 65 godina 46,9 posto te iznad 66 godina 4,1 posto ispitanika.¹⁹ Usporedno s tim, u svom sam istraživanju obuhvatio 33,1 posto korisnika od 15 do 24 godina, 32,1 posto od 25 do 35 godina, 16,7 posto od 36 do 45 godina, 10,3 posto od 46 do 56 godina te 7,7 posto od 57 do 65 godina. Nažalost, nitko iznad 66 godina nije ispunio anketu, što se moglo i očekivati jer ne samo da u pravilu ne koriste internet, već jednostavno ne postoji veći broj pripadnika romske nacionalne manjine iznad 65 godina starosti, što mogu potvrditi i osobnim iskustvom rada na terenu. Nažalost, u ovom istraživanju stoga nije bilo moguće ostvariti barem skromni postotak odgovora te kategorije ispitanika.

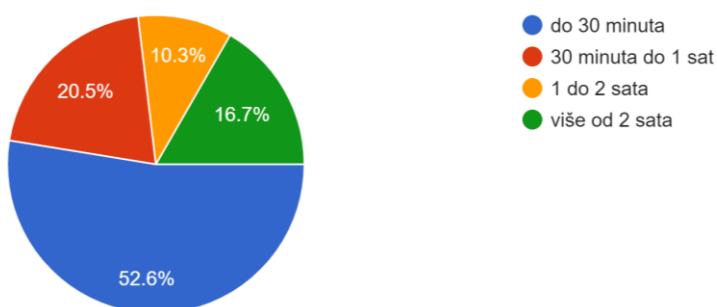
¹⁹ Centar za mirovne studije u srpnju 2018. objavio je publikaciju „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka“ kojom su predstavljeni podaci sveobuhvatnog i multimetodološkog istraživanja o Romima u Hrvatskoj.

Vaša dob
78 responses

Slika 9.1. Dob ispitanika

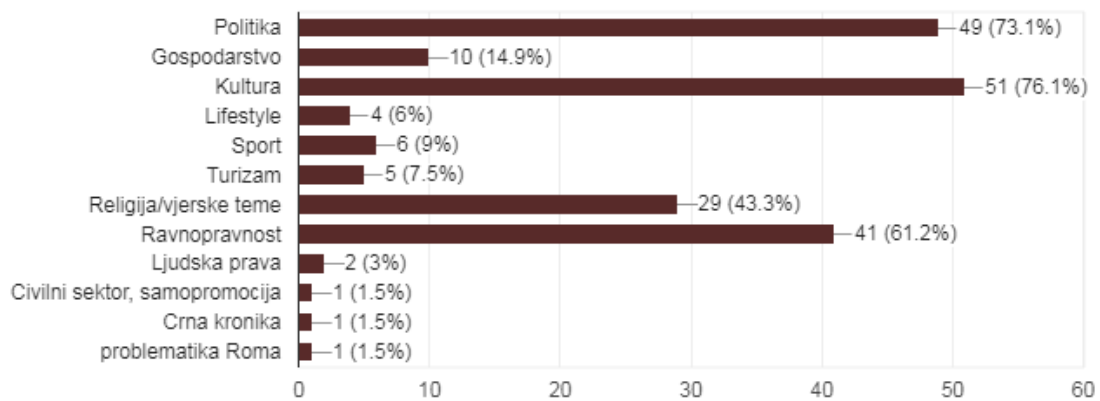
Kako bih dobio informacija o navikama praćenja informacija o Romima, postavio sam pitanje ispitanicima koliko vremena provode tjedno prateći u medijima aktualnosti o Romima. Većina od 52,6 posto provodi do 30 minuta prateći tu problematiku, 20,5 posto od 30 minuta do jednog sata, od jedan do dva sata 10,3 posto te samo 16,7 posto izdvaja više od dva sata tjedno. Po tome možemo zaključiti da preko dvije trećine (73.1 posto) provodi do jedan sat pred računalima ili mobitelima. To je svakako premalo, za što dio odgovornosti svakako ima negativna prezentacija Roma u brojnim informativnim medijima, kao i nedovoljna raznolikost tema unutar samih romskih medija. Moje je mišljenje da se tu, ipak, ponajprije radi o nedovoljnoj promociji elektroničkih medija u romskim zajednicama.

Slika 9.2. Odgovori ispitanika koliko vremena izdvajaju tjedno na informacije o Romima u medijima

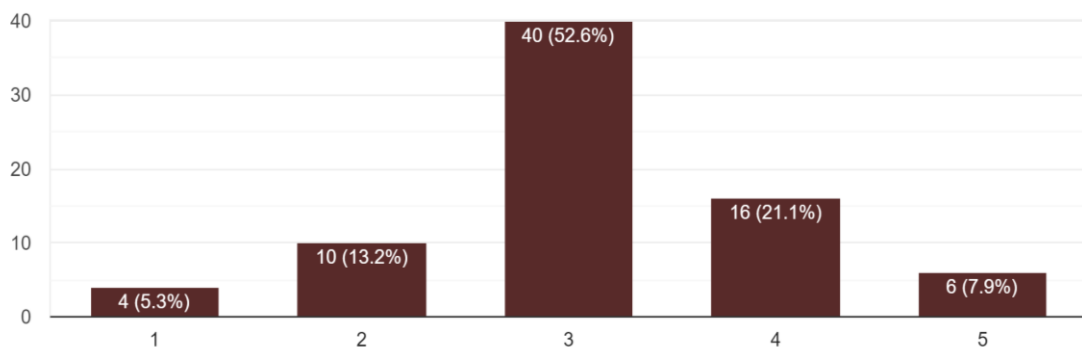
Kod pitanja koje se odnosi na pokrivenost tema, većina je navela kulturu (76,1 posto), politiku (73,1 posto), ravnopravnost (61,2 posto) te vjerske teme (43,3 posto). Ostalo se manje ističe, što je lako vidljivo u priloženoj tablici. Pitao sam i koje teme prevladavaju na romskim

portalima? Njih 16, odnosno 25,4 posto, navelo je da ne prevladava nijedna tema. Najčešći odgovori na navedeno pitanje odnosili su se na politiku (21,8 posto) i kulturu (13 posto), a devet se korisnika opredijelilo za ravnopravnost (11,4 posto). S obzirom na to da se radilo o otvorenom pitanju, istaknuo bih i odgovore kao što su: vjerske teme, samopromocija i Grad Zagreb (ponuđeno je otvoreno polje za vlastiti odgovor).

Slika 9.3. Prikaz rezultat pitanja o temama koje pokrivaju romski elektronički mediji

Kad je riječ o kvaliteti sadržaja, ponuđena je skala od 1 do 5. Njih 40, odnosno 52,6 posto dalo je stabilnu trojku, nakon koje slijedi četvorka sa 16 (21,1 posto) korisnika te dvojka s 10 korisnika (13,2 posto). Ocjenu 1 je dalo je njih 4 (5,3%), a ocjenu 5 njih 6 (7,9%).

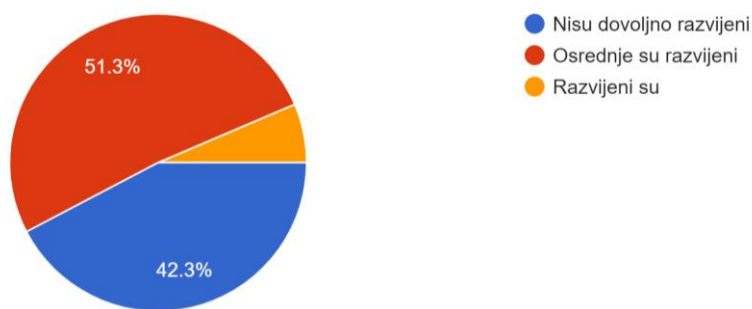

Slika 9.4. Prikazuje odgovore ispitanika o kvaliteti sadržaja

Zanimljiva je i činjenica da velik broj privatnih i javnih institucija, a pogotovo fizičke osobe, odavno shvaća mogućnosti koje pružaju društvene mreže. Kako je u Hrvatskoj,

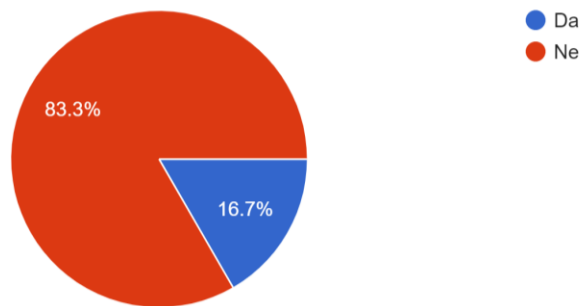
sukladno svjetskim trendovima, najrašireniji Facebook, pitao sam se koliko romskih portala ima fanpage na istoj društvenoj mreži i pokazalo se da imaju svih pet. Kako su svi prisutni na društvenim mrežama, postavljeno je i pitanje koliko korisnik koristi fanpage ili drugi oblik kako bi došao do informacija o romskoj nacionalnoj manjini. Najčešći odgovor je bio: „Ponekad, ukoliko mi se pojavi na zidu“, njih 35,8 posto, dok je 20,9 posto odgovorilo potvrdno, a 41,8 negativno.

Kako je tema vezana uz romske elektroničke medije, postavljeno je pitanje kako bi ocijenili razvoj medija, odnosno pokrivenost kroz društvene mreže i portale. Njih 42,3 posto smatra da nisu dovoljno razvijeni, 51,3 posto da su osrednje razvijeni, a samo da 6,4 posto da su razvijeni.

Slika 1.5. Prikazuje kako bi korisnici ocijenili razvoj medija

Kao što sam na početku naveo, veliki dio romske zajednice živi u izdvojenim, usudio bih se reći i izoliranim naseljima. Navedeno se odnosi na većinu romskih naselja, što se ujedno manifestira još većim jazom između većinskog naroda i romske zajednice. Većina za teme koje su objavljene u medijima smatra da imaju negativnu ulogu jer učestalo ističu pojedince iz romske zajednice zbog raznih prekršajnih i kaznenih djela. Ne bi li se navedeno djelomično uravnotežilo, potreban je veći angažman od strane romskih medija u stvaranju bolje slike o Romima, osobito iz romskih naselja. U svom poslu i terenskom radu imao sam prilike posjetiti većinu romskih naselja u Hrvatskoj, a u svakom naselju ima veliki broj zanimljivih priča. Neke su od njih i vrlo potresne pa bi ih trebalo prezentirati javnosti. Bio je to i razlog da postavim pitanje jesu li romski manjinski mediji dovoljno zastupljeni unutar svoje zajednice.

Slika 9.6. Odgovor ispitanika na pitanje smatraju li da su dovoljno zastupljeni romski manjinski mediji unutar svoje zajednice?

Evidentno je, s prevagom od čak 83,3 posto, da ispitanici smatraju kako su romski mediji nedovoljno zastupljeni unutar svoje zajednice. Mali broj njih, ukupno 16,7 posto, dao je suprotan odgovor.

10. Zaključak

Romska zajednica u Hrvatskoj stalno se bori sa stereotipima, stigmatizacijom i diskriminacijom. Njen put do jednakosti i nadalje će biti dug i trnovit, ukoliko se preko medija ne krene u senzibilizaciju društva za te probleme, u čemu su važne i sustavne medijske kampanje. Iako su tijekom cijelog tisućljeća, koliko su na europskom tlu, proživjeli različite torture, po kojima se mogu uspoređivati s Afroamerikancima i nekim azijskim narodima, ravnopravnost s većinskim stanovništvom još je neostvareni ideal. Ropstvo, prisilna asimilacija, masovno oduzimanje djece i, naposljetku, genocid za vrijeme Drugog svjetskog rata ostavili su trag na zajednici koja danas s nepovjerenjem pruža ruku integracije i zajedništva. No, ipak je pruža, ili to barem pokušava učiniti.

Hrvatskim su se osamostaljenjem počele stvarati brojne romske udruge, klubovi i ostali oblici organiziranja, kojima je cilj bio stvarati bolje sutra za svoju zajednicu, ali i za sve građane Hrvatske. S ciljem ostavljanja kulturnog naslijeđa svojim mladima, a i upoznavanja mladih sa svojom kulturom, pokrenut je prvi romski list – „Glas Roma“. Pomalo ironično, ali taj glas se u okružju vrlo glasnih i do krajnosti komercijaliziranih masovnih medija gotovo i ne čuje, tako da ne može biti ravnopravan u promoviranju interesa romske zajednice.

Posljednja dva desetljeća vrlo se sporim tempom razvija svijest romske zajednice o važnosti medija u društvu. Povremeno se pojavljuju, ali i nestaju, novi časopisi pa se njihov broj danas može svesti na samo tri tromjesečnika. Vjerujem da je svijest romskih aktivista i želja za promjenama daleko snažnija nego same aktivnosti koje provode. Svjestan sam i utjecaja politike u sferi financiranja projekta, koji su jedan od rijetkih načina za ostvarivanje ciljeva za boljitak zajednice. Promjene je teže ostvariti bez pomoći i podrške lokalne i državne vlasti, osobito ako je riječ o tako maloj i ranjivoj zajednici kao što je romska nacionalna manjina.

Usprkos svemu, 2008. godine dolazi do pokretanja prvog romskog internetskog portala u Hrvatskoj. U idućih osam godina broj romskih portala narastao je na pet, koji aktivno djeluju u raznim hrvatskim područjima. Iako je većina upisana u Registar neprofitnih medija, dosad je samo jedan portal koristio sredstva Fonda za pluralizam i raznovrsnost medija. Dva portala se financiraju preko Savjeta za nacionalne manjine u sklopu izdavanja tiskanog izdanja tromjesečnika „Phralipen“ i „Budućnost“. Ministarstvo kulture je i 2018. izdvojilo sredstva za rad tromjesečnika „Phralipen“. Ostali portali nisu vidljivi u financiranju tijela državne uprave u redovitim natjecajima.

Kada to pogledamo kroz prizmu korisnika, vidljivo je da veoma rijetko pristupaju elektroničkim medijima, ali i općenito temama o Romima. U istraživanju se pokazalo da 73,1 posto anketiranih na teme vezane uz Rome provede najviše jedan sat tjedno.

Činjenica je, što misli njih 83,3 posto, da ispitanici smatraju kako su romski mediji nedovoljno zastupljeni unutar svoje zajednice. Suprotno je odgovorilo tek njih 16,7 posto. Navedenim se, između ostaloga, potvrđuje da romski mediji nedovoljno izlaze na teren, tražeći teme iz romske zajednice. S jedne strane to je i razumljivo, uzme li se u obzir njihovo nedostatan financiranje, s čim se slažu svi anketirani romski portali.

Ukoliko obuhvatimo sve navedeno, uočiti ćemo da su tiskani i elektronički manjinski mediji slabo vidljivi u medijskom prostoru Republike Hrvatske. Uzevši u obzir nagli razvoj elektroničkih medija, evidentno je da su u Hrvatskoj medijski iskoraci mogući samo daljnjim razvojem portala. Ne postoji televizijski ili radijski program ili emisija koji bi dali iole zapaženiji prostor romskoj manjini u Hrvatskoj. S druge strane, izdavanje tiskovina je mahom preskupo, a i zbog izoliranosti romskih naselja otežana je njihova distribucija.

Ipak možemo vidjeti i određene pomake. U romskoj zajednici postoji sve širi krug zainteresiranih korisnika za portale kao nove i inovativne načine konzumiranja informacija. Potvrdilo se, nažalost, da sredstva koja se za njih dodjeljuju nisu dovoljna za kvalitetno novinarstvo, ali unatoč tome postoji dobra volja i ambicioznost da se krene dalje.

Vjerujem da će biti prilike da se romska nacionalna manjina ipak izdigne iz sadašnje nepovoljne situacije i da se romski glas stvarno čuje kao glas ravnopravnog dijela medijske publike.

MARK
ALISSAINE

Sveučilište
Sjever

SVEUČILIŠTE
SIEVER

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Orhan Memedi (ime i prezime) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Uloga i status medija maske, njegove i koda (upisati naslov) te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, Orhan Memedi (ime i prezime) neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Uloga i status medija maske, njegove i koda (upisati naslov) čiji sam autor/ica.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

(vlastoručni potpis)

11. Literatura

Knjige:

- [1] Čuhnil, Zdenka; Dvornik, Srđan. 2014. Prezentiranje i posredovanje manjinskih interesa, Stina d.o.o. Zagreb
- [2] Đurić, Rajko. 1987. Seoba Roma. Beogradski izdavačko-grafički zavod. Beograd
- [3] Haliti, Bajram. 2006. Razmišljanja o romskom pitanju. Nolit AD. Beograd
- [4] Hrvatić, Neven. 1996. Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagrebačkog sveučilišta. Zagreb
- [5] Rumbak, Ivan. 2010. Upoznajmo romsku zajednicu. Humanitarna organizacija svjetska organizacija Roma. Zagreb
- [6] Štambuk, Maja. 2000. Romi u Hrvatskoj devedesetih, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb
- [7] Tatalović, Siniša. 2005. Nacionalne manjine u Hrvatskoj. Stina d.o.o. Split
- [8] Vojak, Danijel. 2013. U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. - 1941. Romsko nacionalno vijeće, Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj 'Kali Sara'. Zagreb
- [9] Župarić-Iljić, Drago. 2011. Pojam nacionalnih manjina i njihovo političko predstavljanje : slučaj Hrvatske. Politička misao br. 48, str. 133-153

Internetski izvori:

- [10] https://hr.wikipedia.org/wiki/Svjetski_dan_Roma (pristupljeno 11. 12. 2019. u 11,20)
- [11] <http://romi.hr/fokus/hrvatska/45-godina-medunarodnoga-romskog-pokreta> (pristupljeno 11. 12. 2019. u 13,35)
- [12] http://www.gimpoz.hr/repos/files/1270475695066_nacionalni_program_za_rome.pdf (pristupljeno 12. 12. 2019. u 16,40)
- [13] http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci_2017/20_jukic_2017.pdf (pristupljeno 12. 12. 2019. u 11,45)
- [14] <http://ika.hkm.hr/novosti/predstavljen-prvi-romski-list-glas-roma/> (pristupljeno 20. 12. 2019. u 16,45)
- [15] <http://ika.hkm.hr/novosti/hrvatski-romi-na-novom-putunevo-drom-novi-put-interkulturalni-list-odbora-za-pastoral-roma-hbk/> (pristupljeno 10.12. 2019. u 11,45)
- [16] <http://romni.net/2018/06/12/casopis-buducnost-2/> (pristupljeno 22. 12. 2019. u 15,25)
- [17] <https://phralipen.hr/o-nama/> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 9,40)

- [18] <http://www.romskiportal.com/o-romskom-portalu/> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 18,55)
- [19] <https://www.h-alter.org/vijesti/neprofitni-zadnji-put> (pristupljeno 23. 12. 2019. u 11,20)
- [20] <https://www.savjet.nacionalne-manjine.info/odluke.php> (pristupljeno 24. 12. 2019. u 15,32)
- [20] <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12825> (pristupljeno 25. 12. 2019. u 15,45)
- [21] https://www.cms.hr/system/publication/pdf/108/Uklju_ivanje_Roma_u_hrvatsko_dru_tvo_istra_ivanje_baznih_podataka.pdf (pristupljeno 25. 12. 2019. u 18,20)
- [22] http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/7884/1/Kupirovi%C4%87%20Bojan_Kultura%20i%20Oidentitet%20Roma%20Lovara%20u%20Hrvatskoj.pdf (pristupljeno 25. 12. 2019. u 19,50)
- [23] <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina> (pristupljeno 28. 12. 2019. u 11,01)
- [24] <https://www.e-mediji.hr/hr/pruzatelji-medijskih-usluga/elektronicke publikacije/> (pristupljeno 28. 12. 2019. u 17,46)

12. Popis slika

Slika 2.1: prikazuje sudionike Prvog Svjetskog kongresa Roma u Londonu 1971. godine. Izvor: <http://romi.hr/fokus/hrvatska/45-godina-medunarodnoga-romskog-pokreta> (pristupljeno 15. 12. 2019. u 17,15)

Slika 5.1.1: prikazuje prvi romski list Glas Roma. Vlastita presnimka. 2019.

Slika 5.3.1: prikazuje Impressum romskog časopisa Romano čaćipe – Romska istina. Vlastita presnimka. 2019.

Slika 6.1: prikazuje izgled web portala www.romalen.com 2008. godine i 2018. godine. Izvor: www.romalen.com (pristupljeno 20. 12. 2019. u 18,45)

Slika 9.1: prikaz dobne strukture ispitanika za potrebe završnog rada Vlastita proizvodnja. 2020

Slika 9.2: prikaz rezultata pitanja koliko vremena izdvajaju tjedno na informacije o Romima u medijima. Vlastita proizvodnja. 2020.

Slika 9.3: prikaz rezultata pitanja o temama koje pokrivaju romski elektronički mediji. Vlastita izrada. 2020.

Slika 9.4: prikaz rezultata pitanja o kvaliteti sadržaja

Slika 9.5: prikaz rezultata pitanja kako bi cijenili razvoj romskih medija

Slika 9.6: prikaz rezultata pitanja smatraju li da su dovoljno zastupljeni romski mediji unutar zajednice

13. Popis tablica

Tablica 1: Prikazuje broj romskog stanovništva u dijelu Hrvatske za razdoblje 1781.- 1783. Horvatić, Neven, 1996., Romi u interkulturalnom okružju. Znanstveni rad. Filozofski fakultet, Zagreb.

Tablica 2: Prikazuje broj Roma u Hrvatskoj 1931. – 2011.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Romi_u_Hrvatskoj (pristupljeno 20. 09. 2019. u 18,10)